ઢોલ

આદિવાસી બોલીનું સામયિક

ભાંતુ

અંક ૧ : ઓગસ્ટ ૧૯૯૮

ઢોલ

આદિવાસી બોલીનું સામયિક

મુખ્ય સંપાદક : અરુણા જોશી
ભાંતુ આવૃત્તિના સંપાદક : રાજેશ ગુમાને

ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર

ઢોલ : આદિવાસી બોલીનું સામયિક
ભાંતુઃ અંક ૧ : ઓગષ્ટ ૧૯૯૮

પ્રકાશક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર
૬, યુનાઈટેડ એવન્યુ, દિનેશ મિલ પાસે
વડોદરા ૩૯૦ ૦૦૭

મુદ્રક
શિવમ્ ઓફસેટ
ડી-૧૨, સરદાર ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ એસ્ટેટ
આજવા રોડ, વડોદરા

અનુવાદ સહાય
જોશીલા ગુમાને, એડ. તુલસીદાસ ગુમાને

મુખપૃષ્ઠ ચિત્ર
માનસિંગ છારા

ગ્રાફિક્સ
ચક્રધર સાસવડે, કનુભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ

લવાજમ : પ્રતિ અંક રૂ. ૨૫/-, વાર્ષિક રૂ.૫૦/- (ટપાલ ખર્ચ સાથે)

અનુક્રમણિકા

સંપાદકા કે દો બોલ

સબ સ પહેલા પ્રણામ જનેતા માઁ, બાપા કુ, દુસરા સેંસમલ ભાતું અકુ અન્ તીસરા ઈસ ભૂમિ આ કુ જિસ પર મૈં જન્મ લીયા. ઈન સબ કે આર્શિવાદાસ આજ મૌં ઈસ "ઢોલ" ચોપડિયા કા કામ સંભાળ્યા હં અન્ ઈન્હીં કે આર્શિવાદા સ જ ઈસકુ આગ લેઈ જાંગડા.

મ્હારે માઁ બાપનું કિતને સંઘર્ષ કરે, ચોરીયા કરીયા, પોલિસ કી માર ખાઈ, પણ આપણે ટાબર કુ અચ્છે સ અચ્છા ભણતર દિયા. આજ ઉન્હી કીયા મહેનતાકા અન્ સંઘર્ષા કા પરિણામ હં ક આજ હુ ઈસ જગાહ પર પહોચ્યા હં અન્ આગ ભી ઉનકે આર્શિવાદા સ ઓર ભી આગ બઢંગડા અન્ ઉનકા નામ રોશન કરંગડા.

ભાંતુ બચ્ચે કા ઈતિહાસ ભતાવતા હં ક મ્હારી કોમ ફિરસ્તુ કોમથી અન્ મ્હારી કોઈ બોલી ભી નાહી થી. મ્હારીયા બોલીયા કી કોઈ લીપી કડ હં. હમ ખાલી મૈખિક ભાષા બોલતે હં. અન્ યો પરંપરા ઈઘાઈ બાપ દાદે કી યા સતન પિઢીયા સ ચાલતી આઈ રહી હં. પણ મારી મૂળ ભાંતુ ભાષા હં. આજ કે નવે જમાને મ, નવે પિઢીયા કે માણસ ઈસકુ ભૂલતે જાઈ રહે હં. મૈં દેખ્યા હં ક મ્હારે ભાંતુ જીસ પરદેશામ બસોડે હં. બે ઓઠ કી ભાષા વધાર બોલણ લાગે હં. અન્ મ્હારીયા ભાંતુ આકીયા ભાષામ ઉસકી અસર ભી આંવણ લાગી હં. જિદા ક ગુજરાતા કે લોગ ગુજરાતી, હિન્દી શબ્દ, ભાષા બોલણમ્ આવણ લાગી હં. અન્ કિતને શબ્દ હમ બોલતે વખત બોલી જાતે હં. આજ કીસી નવે પિઢીયા કે ટાબરા કુ પુછંગડે તો કંઈ ભાંતુ ભાષા કે શબ્દ ઉનકુ ખબર જ નાહી. ઈઘાઈ મહારાષ્ટ્ર ખાનદેશા કે કંજર, કંજરભાટ(ભાંતુ) મરાઠી બોલણ લાગે હં. બે તો અબ ઘરામ્ ભી મરાઠી ભાષા બોલણ લાગે હં. પંજાબ, રાજસ્થાન, મદ્રાસ, ભાવનગર વગેર જઘા પર ઓઠ કીયા ભાષા ન અપણા કબજા જમાઈ લીયા અન્ મ્હારી મૂળ ભાંતુ ભાષા ભૂલાવતી જાઈ રહી હં. યોહી જ નાહી પણ મ્હારે રીત રીવાજ ભી બદલતે જાઈ રહે હં. ઈસીલીય આજ ભાંતુ બોલીયા કુ ફેરી જીવતી કરન અન્ ઉસકુ બચાવણ કા કામ ઈસ ચોપડી "ઢોલા" ક દ્વારા કરન જાઈ રહે હં.

બડોદરા, ગુજરાતા કે મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી યા કા અંગ્રેજી યા કા પ્રોફેસર ડૉ. ગણેશ દેવી ઐસીયા મ્હારીયા જૈસીયા આદિવાસીય કિયા બોલીય કુ બચાવણે કા કામ કરી રહા હં. ઉનન્ ઈસ ક લીય " ભાષા સંશોધન કેન્દ્ર "કી સ્થાપના કરી અન્ "ઢોલ" ચોપડીયા દ્વારા ઈન બોલીય કુ બચાવણ અન્ ઈસ ક દ્વારા મ્હારી ભાષા કી જાણકારી, મ્હારીયા સંસ્કૃતી યાકી જાણકારી મ્હારીયા નવીયા પિઢીયા ક સામ્મ ઘરણે કી અન્ ઈસકુ બહારા કે લોગ મ્ પ્રચાર પ્રસાર કરી ઐસીયા કોમા પર જો "ચોરજાતિ" કા કાળા ટિકા લગોડા હં. ઉસકુ મિટાવણે કા એક પ્રયાસ કરી રહા હં. મેરી મુલાકાત જબ ડૉ. દેવી સાહેબા સ્ હુંઈ તબ મકુ સપનેમ ભી ખ્યાલ નાહી થીયા ક મકુ ઈસ "ચોપડીયા"કુ બહાર પાડને કા કામ સૌપંગડા. ખાલી એક પરિચય કર ન ક બહાન ઉસસ મિલણ ગયા થિયા અન્ જબ ઉસકીયા બાતા સુણીયા તો મકુ ઉસમ્ એક સમર્પિત (મહેનતી) માણસા કી છાપ દીખી જો ખરેખર એસે સમાજા ક લીય કામ્ કરન ચાહતા હં. મૈં મેરે અનુભવા પ્રમાણ ઉસકુ થોડા મ્હારે સમાજા કે પ્રોબલેમ (સમસ્યા) સમજાવણે કી કોશીશ કરી અન્ યો ભી કહાં ક મ્હારી સંસ્કૃતિ ભી એક વિશેષ પ્રકારા કી અન્ હરીભરી, વિકસીત, અન્ દૂસ ર સઅલગ સંસ્કૃતિ હં . અન્ આજ યો સંસ્કૃતિ મિટતી જાઈ રહી હં.

કિની ઈસક પર ધ્યાન નાહી દીયા. ન તો સરકારાન્ ન મ્હારે ભાંતુ અંનુ. આદિવાસીય પર અનેક ચોપડીયા લીખાઈ ગયા હં, અનેક અભ્યાસ હુએ હોંગડે, કંઈ યોજના ઉનક લીય બનીયા હોંગડીયા પણ ભાંતુ જાતિ કા ન તો અભ્યાસ હુઆ હં, ન ચોપડી લીખી ગઈ હં, ન તો કોઈ યોજના બનાઈ હં. આગ થોડા ઘણા જો લીખોડા હં બો પૂરા નાહી થીયા. ઈદા તો નાન્હે નાન્હે લેખ, પંજાબા કે સાંસીય પર અભ્યાસ વગેર હોવોડે હં. પણ બે ઉનેક મર્યાદા મ્ રહીકર અન્ મર્યાદિત માહીતાયાસ લીખે ગવડે હં. આજ મ્હારી, બોલી, સંસ્કૃતિ બદલતી જાઈ રહી હં અન્ કદાચ આવતે ૨૦-૨૫ બરસમ ઈસકા નામ માત્ર રહી જાંગડા. ઈસક લીય ઈસકા સંગ્રહ કરના, ઈસકુ લેખન બધ્ધ કરના જરૂરી હં. જીસ સ ક જબ એસીયા ફિરસ્તુ (Tribal) જાતીય કા ઈતિહાસ લીખ્યા જાંગડા તબ મ્હારા ભી ઉસમ્ સ્થાન હોંગડા.

મેરે ઈન વિચારસ ડૉ. ગણેશ દેવી પ્રભાવિત હુઆ અન્ હું પત્રકાર હોણક સાથ સાથ મેરા અભ્યાસ (M.D.C.) ''માસ્ટર ઈન ડેવલપમેન્ટ કોમ્યુનિકેશન'' કા હોણે કે વજહ સ, અન્ ડોક્યુમેન્ટરી ફિલ્મ બનાવણે કા અનુભવ હોણે ક કારણાસ ડૉ. દેવી સાહેબાન એક ક્ષણા કા વિચાર કરે બીના ''ઢોલા'' કી જવાબદારી અન્ ભાંતુ અ કે ''ડોક્યુમેન્ટેશન'' કરને કા કાર્યભાર મેરે કાંધે પર ગેરી દીયા. અન્ મૈં પણ યો કામ એકદમ ખુશીયાસ સ્વીકારી લીયા. ક્યાકિ કંઈ બરસ સ યો મેરા સપના ભી થીયા અન્ ઈસકુ પુરા કરન ખાતરી મૈં આપણા એક વિડીયો કેમેરા ભી વસાયા હં. પણ પૈસે કી મુશ્કેલીયા કે કારણાસ ઈસકુ શરૂ કરન વાર લાગી રહી હં. પણ અબ કદાચ યોભી જલ્દી શુરૂ હોઈ જાંગડા અન્ મેર સ જોભી સાધન હં ઉન કસ કામ ચાલુ કરી દીયા હં. ઈસ કાર્ય કુ કરનમ્ મેરી બેરીન (કુસુમ) ઘણી પ્રેરણા દી અન્ ઈસકુ શરૂ કરન રહ્યા ઉસકા ઘણા સહયોગ રહ્યા હં.

કોઈ ભી માણસ પૂર્ણ નાહી હં. ઉસમ્ અનેક કમજોરીયા હોંગડીયા. મેરીયાભી કંઈ કમજોરીયા હોંગડીયા, મેરી ભી મર્યાદા હ. મૈં ઈસ ચોપડીયા કુ જિતણા બન્નયા ઉતણા વ્યવસ્થિત કર ન્ કી કોશીશ કરી હં. મેરા ભી યો પહેલા અનુભવ હં. ઈસલીય ઈસમ્ કંઈ જધ પર કયાસ રહી ગઈ હોંગડી. ભાષા દોષ ભી હોંગડે પણ ઉન સબકુ અગલે અંકામ્ પૂર્ણ કરને ક લીય થારે વિચાર, થારે સુજાવ ઈસકુ ઓર ભર્યા ભર્યા બનાવણ મ્ મેરી મદદ કરંગ ડા.

ઈસ અંકા કુ છાપણમ ઘણાજ ઓછા ટાઈમ થીયા અન્ મેરી ભી નોકરી હં, ઉસ મસ ટાઈમ કાઢી કર જિતણા બન્યા ઉતણા ઈસકુ લીખણ મ્, ટાઈમ દીયા. દુસરા યો ભી ક ઈસ અંકા મ્ ઘણે લીખણ વાળે મ્હારે ટાબર કુ, યુવાન કુ કહીં નાહી શકયા, ઉનકુ જોડી નાહી શકયા, પણ જો ભી મેર નજદીક થીયે ઉનકા સાથ લેઈ ઈસકુ જલદીયા સ જલદી ઈસકે સમય મર્યાદા મ્ પુરી કરને કી કોશીશ કરી હં. ઈસલીય ઈસ લેખક, અન્ અનુવાદકા કે નામ બાર બાર નજરીમ્ આવંગડે. પણ તમકુ યો વિશ્વાસ દેઈ રહા ક યો કોઈ કિસી ક સાથ પક્ષપાત નાહી થિયા. મેરા સારે ભાંતુ સેસમલ જાતિ કે લોકસ અપીલ હં ક બે જો થોડા ઘણા લીખતે હં બે આપણે લેખ, વિચાર, ગીત, પ્રવૃતિયા, નાટક શોખ, વગેર પર લેખ લીખી ભાંતુઆકે ભાષામ્ લીખી અગલે અંકા કુ એક્દમ ભરપુર અન્ હર્યા ભર્યા બનાવણમ્ મેરી મદદ કરંગડે. ઈસમ લીખણ ક લીય સબકુ ખુલ્લા આમંત્રણ હં. બિના સંકોચાકે, ગુજરાતી અથવા હિન્દીયામ ભાંતુ ભાષામ્ આપણે લેખ દેઈ ઘલાવ. થારે સબકે સાથ સહકારા સ જ ઈસ ચુનૌતીયા કુ પાર પાડણ કી જવાબદારી મ્હારે સારે ભાંતુ જાતિયા કી હં. ઈસ સ અરછા મોખા શાયદ જ હમકુ અપણી બાત અપણીયા ભાષામ્, આપણે લોક કુ કહણે કુ મિલંગડી.

થારા....

રાજેશ તારાચંદ ગુમાને

૨૮/૩૯૨ ભદ્રેશ્વર હાં. સોસાયટી, એરોડ્રામ

નોબલનગર પાસે, પો. સરદાર નગર, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૭૫

ભાષા કેન્દ્ર

ગણેશ દેવી

આદિવાસીય કી સંસ્કૃતિયા કા અન્ સમાજાકા પરિચય જાળવણ કે હેતુ આશ ભાષા કેન્દ્ર કી સ્થાપના હુઇ. ઉસકે બાદ છેલ્લે તીન ચાર બરસમ સંસ્થા કે કામામ દાખલ હોણ ક લીય કિતરેક જવાનીયે ઉમળકેભર આગ આયે. છોટે ઉદેપુરા કા શ્રી સુભાષ ઇસાઇ અંગ્રેજીયા કા પ્રોફેસર હં. ડાંગ જિલ્લે કે આહવામ સ્ટેટ બેંકામ કામ કરતા શ્રી ડાહ્યાભાઇ વાઢુ કુકણા આદિવાસીય કી સંસ્કૃતિ યા કા ઘણા જ અસલ જાણકાર હં. રાડીકલમ ગાંવા કા શ્રી સુભાષ પાવરા બો પાવરે સમાજ કે ઇતિહાસામ રસ ધરાવતા હં. શ્રી ચામુલાલ રાઠવા ખુદ કવિતા લીખતા હં. ઇસ ઉપરાંત દેહવાલી ભીલ, સમાજ કા ઘણીયાજ બારીકાયાસ અભ્યાસ કરતા હં. યે સારે માણસકામ કરન મિલ્લે બોહી જ ઘણી બડ્ડી સિધ્ધી હં. કેન્દ્ર કે શરૂઆતા કે ગાળેમ શ્રી કાંજી પટેલ, ડૉ. ભરત નાયક અન્ ડૉ. ભગવાનદાસ પટેલ જેસે ગુજરાતી સાહિત્ય જગતા કે આદિવાસી મિત્ર કા સહકાર મિલ્યા. મરાઠી સાહિત્ય માંહી ભી કવિ શ્રી વસંત આંબાજી ડહકે, શ્રી અરુણ કોલટકર અન્ દિલીપ ચિત્રેકા ઘણાજ પ્રોત્સાહન મિલ્યા.

ધીરે ધીરે ભારતા કે દુસરે પ્રાંતા માહીસ ભી ઘણ જણ નું સહકાર દેણ કી શરૂઆત કરી. પ્રખ્યાત ચિત્રકાર શ્રી. કે. જી. સુબ્રમણ્યિન, નવલકથાકાર શ્રીમતી. મહાશ્વેતા દેવી, નાટકકાર શ્રી વિજય તેંડુલકર, કવિ શ્રી ચંદ્રશેખર કબીર જે સનું સમયા સમયા પર લાઇન દોરી પુરી પાડી હં. અન્ સારસ બડ્ડી બાતતો બો હં ક બડોદે કે ભાઇબંધ શ્રી ભૂપેન ખખ્ખર, પ્રા. જયોતિ ભટ્ટ, ડૉ. રવીકાંત જોશી યાનું દરેક કામા માહી સાથ દેણકી શરૂઆત કરી. ઇન સાર કે મહેનતા કા પરિણામ એટલ ભાષા કેન્દ્ર. ગયે બરસામમેં મહીનેમ ડાંગ જીલ્લે કે સાપુતારે માંહી હમ મિલે થીયે. કેન્દ્ર કે કામાકી રૂપરેખા તૈયાર કરનેકી થી. અન્ ઢોલ નાવા કે સામયિક ચાલાવણ કા નક્કી હુઆ. ૧૯૯૭ કે મેં મહિને સ સ ૧૯૯૮ કે માર્ચ મહીને સુધી માહી ચાર આદિવાસી ભાષા કે નમૂનેરૂપ જીનકો અંગ્રેજીયા માહી દ્દદ્દ જીઘ કહતે હં. જૈસે ઢોલા કે અંક બહાર પાડન અન્ ઉસકે પીછી ૧૯૯૮ આસ હોઇ સી ક ઇતરીયા આદિવાસી બોલીયામ દર બરસ દો એક અંક કાઢણ, ઇદદા નક્કી હુઆ. ઇસકે મુતાબિક ઓકટોબરા મ પ્રોફેસર સુભાષ ઇસાઇ યકા સંપાદીત કરોડા રાઠવી ભાષા કા અંક પ્રસિદ્ધ હુઆ. ચોપડીયા કે પ્રકાશના કી સભા સાદદી પણ ઘણીજ અસલ રહી. મુખ્ય મહેમાન કે રૂપામ છોટાઉદેપુર સંસ્થા કા ભૂતપૂર્વ અધિપતિ શ્રી વીરેન્દ્ર સીંહ ચૌહાણ, ઉસકે પીછી ડીસેમ્બર ૯૭ આમ ઇગ્લેંડા કા પ્રખ્યાત ભાષા કા જાણકાર ડો. ડેવીડ ડાલ્બી ભાષા કેન્દ્ર માહી સંશોધના કે ખાતરી આયા થીયા. ઉસકે હાથા સ ડાંગ જીલ્લે કે મોજીપુરે ગાંવા કા પુર્ણીમા કે ચંદ્ર પ્રકાશામ શ્રી ડાહ્યાભાઇ વાઢુ વાન સંપાદિક કરોડા કુંકણા ભાષા માહી ઢોલ પ્રસિદ્ધ હુઆ. ૧૪ માર્ચ ૧૯૯૮ ભાષાકેન્દ્રકી વેરીયર એલ્વીન વ્યાખ્યાન માળામાં માહી વકતા તરીકે આવડી. શ્રીમતી મહાશ્વેતા દેવી યા કે હાથાસ શ્રી સુભાષ પાવરેન તૈયાર કરોડા પાવરે ભાષા માહી અંક અન્ શ્રી ચંદુલાલ રાઠવાન તૈયાર કરોડે મુજબ યે ચાર ભાષા માંહી ઢોલા કીયા આવૃત્તિયા પ્રસિદ્ધ હોઇ ગયા. ઇસ બારે માહી છાપે માંહી લીખાણ ભી આયે. વાંચણીયેન કા પ્રતિભાવ ભી અસ્સલ મીલ્યા. પણ યો તો શરૂઆતજ હ. અગલે બરસ ઢોલ ઓછમ આચ્છીયા બીસ

આદિવાસી ભાષામાહી કાઢણેકા વિચાર હં. ઉન માહીસ ભાંતુ, ડુંગરી, ભીલન કી બોલી, પંચમહાલાકી બોલી, ઇધાઇ જ અહીરાણી, વારલી ભાષા કે અંક તૈયાર હોઇ રહેહ.

યો સારી મગજમારી કરને કે ગેલ્લા હેતુ એક જ હ ક શહેરીકરણા કે ભગુળેમાહી મ્હારી દેશી પરંપરા અન્ આદિવાસી સંસ્કૃતિ વેરવિખેર હોતી જાઇ રહી હ. ઉસક માહીસ બન્ન ઇતરા જતન કરનેકી, સાચવી રાખણે કી જરૂરત હં. યો કામ જો નાહી કર બો સમાજા કુ ભવિષ્ય માહી આદિવાસ્યા કે વૈભવશાળી સંસ્કૃતિયા કા વારસા ગુમાવણે કે બદલેમ પશ્ચાતાપ કરણ કા વારા આવંગડા. ઢોલા કે દ્વારા બચાવ કાર્ય કુ થોડે ઘણે અંશા ભી પીઠબળ મીલી જાય તો સંતોષ હોંગડા. કોઇ ભી મેગેઝીના કા પ્રકાશન મહેનત તો માંગી જ લેતા હં. અન્ ઉસક માહી ભી આદિવાસી ભાષામાંહી પ્રકાશન કરના ઉસક લીય યોગ્ય લીપી નક્કી કરન મેગેઝીનાકી અસલ રીતી સ વહેચણી કરની યો સારા તો ઘણા જ અઘરા હં. ભાષાકેન્દ્રન યો આગેવાની લેવડી હં. બે મ્હારે જવાન અન્ ઉત્સાહી કાર્યકર્તા કે ભરોસે પર શ્રીમતી અરુણા જોષી યાન ઘણે જ મહેનતાસ ઢોલાકે સંપદના કી જવાબદારી સાચવી લી હં. ડૉ. અજય દાંડેકર, શ્રી કાંજી પટેલ અન્ ડૉ. ભગવાનદાસ પટેલ 'ઢોલા'કે કામ્મામ ઘણે જ દિલ્લાસ સહકાર દિયા હં. જીદીજ યો કામ વખાણ ક લાયક બની રહંગડા ઇદા મકું વિશ્વાસ હં. આખરી ભાષાકેન્દ્ર ખાલ્લી બડોદે અન્ તેજગઢા માંહી રહોડી કોઇ એક સંસ્થા કડહં. અથવા સરકારી ખાતાભી કડ હં. ભાષાકેન્દ્ર કુ સરકારી સવલતા મિલતીયા કડ હ. મેરે દ્રષ્ટિયાસ તો ભારત ભરા કે કિતરે ગાંવમ ફેલાવડે મ્હારે અગણિત સહકર્મીય કે મના માહી આદિવાસી પ્રજા કે બારે માહી જો હિત પ્રેમ અન્ લાગણી જાગતી હ બોહી જ સારચે અર્થમાંહી ભાષાકેન્દ્ર હં. યો કેન્દ્ર એક નવા વિચાર હં, નવી ચળવળ હં. ઢોલા કે સંપાદક, ઉસક માહી લેખ લીખણીયે અન્ વાચણીયે આખખે જ ઉસ ચળવળા કે કાર્યકર્તા હં. ઇન સારે કાર્યકરા કા સાથ જ ભાષા કેન્દ્ર અન્ ઢોલા કે ચળવળા કા મનોગત હં.

‘છારા’ નાંવા કા જનમ્ અન્ ઉસકા અર્થ

રાજેશ ગુમાને

છારા નાંવા કે જનમા કે બારેમ્ ઘણીયા માન્યતા (અટકળા) હં. છારા નાંવા કે બારેમ કાંઇ ભી કહણાં અઘરા હં. છારે નાંમ્ માસ ખાલી અમદાવાદામ્ બસતે ભાંતુ અ કુજ બુલાવતે હં. બાકી દૂસરે જગ્યા આડોડીયા, સાઁસી, કંજર, વગેરે નાંવા સ બુલાવતે હં. ઇસલીય ઇસ ચોપડીયામ્ ખાલી અમદાવાદમ્ બસોડે ભાંતુ, જો છારે નાવા સ જાણીતે હં. ઉન્હી કે બારે મ લીખી રહા હં. છારા નામ્ કીદા પડ્યા અન્ કડસ આયા ઇસકી કોઇ ચોક્કસ માહિતી હં નાહી. એઠ થોડીયા ઘણીયા જો અટકળા ચાલી રહ્યા હં ઉસીકુ લીખી રહા હં.

૧. ઓગણીસો બાવીસ - તેવીસ (૧૯૨૨-૨૩) સામ્ જબ છારે (ભાંતુ) અમદાવાદામ્ આચે તબ ઉન્હુ અપણા ડેરા ચંદ્રભાગા પુળા (જો હાલમ્ વાડજ વિસ્તારમ્ હં અન્ ગાંધીજી આ ન્ ‘દાંડી કૂચ’ ઓઠસ શરૂ કરી થી) ઓઠ ગેરચા. ઉસ વખતામ્ ગાંધીજી અન્ અંબાલાલ સારાભાઇ ઓઠ આવતે થીચે અન્ ભાંતુ અસ્ મિલતે, બાતચીત કરતે થીચે. ગાંધીજી અન્ દૂસર કુ લાગ્યા ક ઇસ કોમા કે માણસ તો ઘણેં અસ્સલ (સારા) હં. જિદ ઉન્હું ‘સારા’ મતલબ મ્હારે ભાંતુ અ કુ ગુજરાતી યામ્ ‘સારા’ મતલબ ‘ખુશલ’ કહે. યોહી નામ્ ‘સારા’ કદાચ થોડે દિન્ન બાદ ‘છારા’ હોઇ ગયા હોંગડા અન્ મ્હારીયા જાતી કુ ‘છારા’ નામા સ પિછાણ ન લા ગે હોંગડે.

   દુસરી અટકળ યો ભી હં ક ઇસ જગ્યા પર જબ ભાંતુ (છારા) રહતે થીચે તબ એક કોઇ સજ્જનભાઇ કરી કર ઓઠ આયા અન્ ઉન્ન ન મ્હારે માણસ કુ ‘સારા’ કહે. યો સજ્જનભાઇ કોણ હં, કડસ આયા ઇસકી કોઇ માહિતી નાહી થી.

૨. ‘છારા’ નામ્ કદાચ ‘છારી’ મતલબ છૂરી (ચપ્પુ) શબ્દ ઊપરા સ્ આયા હોંગડા કયુ ક છારે (ભાંતુ) અપણ ઘોર છૂરીયા રાખતે થીચે.

૩. યો કોમ શેરમલ અન્ નૂરમલ ભાંતુ આ કે વંશજ હં. શેરમલ ભાંતુ આ કે વંશાવાળે ‘છારે’ કહેવાચે અન્ નૂરમલા કે વંશા વાળે ‘વણઝારે’ કહેવાચે.

૪. ઇ. સ. ૭૨૦-૯૫૬ સમચા કે અનૂહીલવાડા કે ચાવડા જાતિ કે રાજે (રાજા)ન ચાવરસ શબદ વાપર્યા થીયા ઇસલીય ઇસ શબદા ઉપરાસ્ કદાચ ‘છારા’ નામ પડ્યા હોંગડા.

૫. બારૈયા જાતિ કી એક જાત હં ઉસકા નામ ‘છાહરી’ હં. ઇસ નામાકે નજદીકા કા નામ કદાચ ‘છારા’ પડ્યા હોંગડા.

છારા કા ઈતિહાસ

રાજેશ ગુમાને

છારે કે ઈતિહાસા કે બારેમ્ ભી કોઇ સાચી હકકીત અબ તક મીલી નાહી હં. ઇસ કે બારેમ્ ભી ઘણીયા બધીયા અટકળા ચાલ્લી રહ્યા હં. દરેક રાજયમ્ ભાંતુ અ કા ઇતિહાસ અલગ અલગ રીતી કહોડા હં. ઇસ લેખામ્ જો ઈતિહાસા કે બારેમ્ લીખી રહા હં બો ઘણીયા બધીયા અટકળા માંહી સ એક હં.

ઇસ લેખામ્ અમદાવાદામ્ બસતે ભાંતુ અસ બાતચીત કરી અન્ ભાંતુ આ (છારા) પર જો ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અન્ ગુજરાત યુનિવસીટી યા કે વિદ્યાર્થી અ નુ જો અભ્યાસ કરોડા હં ઉસકે ઊપરા સ યો ઇતિહાસ લીખી રહા હં.

છારા જાતિ કા સાચા નામ્ ભાંતુ હં. સારે ભારતામ્ ભાંતુ જાતિ કે લોક બસી રહે હં. પણ બે જીસ રાજામ્ બસી રહે હં ઓઠ ઉનકુ અલગ અલગ નામા સ પિછાણ તે હં. જિદા ક સાંસી, કંજર, કંજર ભાટ, આડોડીયા, છારા, વગેરે ના મા સ્ પિછાણ તે હં. ભાંતુ જાતિ આ કા જનમ્ આજ સ પાંચસો (૫૦૦) બરસ પહેલા હોવડા હં. જબ સંવત ૧૫૦૦મ્ મહારાણા પ્રતાપા (કી હુકુમત) કા રાજ ચિત્તોડગઢામ્ થીયા તબ મ્હારે ભાંતુ કુચિયાળા ગાંવામ્ રહતે થીયે. ઇસ કોમા કા મૂળ રહેઠાણ મારવાડ થીયા. ઓઠ ઇસ કોમા કુ ભાંતુ અન્ સાંસી નામા સ પિછાણતે થીયે.

મારવાડામ્ રહતે થીયે તબ આશર ૩૫૦ સ્ ૪૦૦ બરસ પહેલા એક ભયંકર દુકાળ પડ્યા થીયા. ઉસ વખતામ્ મુસલામાનકા રાજ થીયા. મુસલામન હિન્દુ અ કુ અપણા ધર્મ જબરદસ્તી બદલાઇ રહે થીયે. ભાંતુ જાતિ કે લોગ ભી હિન્દુ ધર્મ પાળતે થીયે. તબ મ્હારે ભાંતુ અનું અપણા બચાવ કરન ખાતરી મારવાડ છોડી દીયા. ઇસ દુખાકે વખાતામ્ બે અપણા ઘરબાર, સરસામાન, પૈસાટકા ઓછી છોડી ચાલી નીકળે. ઘર છોડ્યા તબ ઉનક ઘોર કાંઇ ભી નાહી થીયા. મારવાડ છોડણ ક બાદ બે ગાંવ ગાંવ ભટ કણ લાગે. અપણા ગુજારા કરન ખાતરી ઉનક ઘોર કોઇ દૂસરા સાધન તો થીયા નાહી. જીદ બે ચોરી અન્ લૂટફાટ કરન લાગે. મારવાડાસ નીકળી ફીરતે ફીરતે અપણા ડેરા લેઇ કચ્છ-ભૂજા કે વાગડ ઇલાકેમ્ અપણા ડેરા લગાયા. ઓઠ થોડે સમય રહે અન્ પીછી ઓઠ સ્ ગુજરાતા કે સૌરાષ્ટ્ર ઇલાકેમ આઇ ગયે.

દૂસરી માન્યતા યો હં ક ભાંતુ 'છારે' પંજાબ, હરીયાણા, ઇરાના સઆઇ પંજાબા કે મુખ્ય દરવાજેમ્ આઇ કર રહે. ઉસક બાદ ઓઠ સ રાજસ્થાન આયે. ઉસ વખતામ્ મુસલમાન હિન્દુ અ કા ધર્મ બદલાઇ રહે થીયે ઇસલીય ઓઠસ નીકળી ભાંતુ સૌરાષ્ટ્રમ્ આઇ કર બસ્સી ગયે. ભાંતુ ૩૦૦ બરસ રહે. ઓઠ સૌરાષ્ટ્રમ્ બહારવટીયકા રાજ થીયા અન્ મ્હારી કોમ બહાદૂર હોણ કે વજેસ્ બે ભી બહારવટીયેકે સાથીદાર બન્ની ગયે. યોભી કહણમ આવતા હં ક સૌરાષ્ટ્ર કા પરખ્યાત બહારવટીયા જીસકા નામ્ ભૂપત બહારવટીયા થીયા ઉસકે સાથીદારમ્ ભાંતુ ભી થીયે. મારવાડ છોડણ ક બાદ ઉનક ઘોર કોઇ કામધંધા તો થીયા નાહી જીદ બે ચોરી અન્ લૂટફાટ કરન લાગે. ઇસ ધંધેમ્ ઉનકુ રાજા કા ભી સાથ સહકાર મિલણ લાગ્યા. બે ઇસ રાજા કુ છોડી કર દૂસરે રાજામ્ ચોરી કર ન જાતે. ઇસ રીતી છાર કુ ઇસ ધંધેમ્ સાથ મિલતા ગયા. અન્ પીછી યે લૂટારુ અન્ ચોર કહેવાયે.

પીંઢાર જુગામ્ (પીંઢાર એક જાત હં જો ચોરી લૂટફાટ કરતી થી) ભી ભાંતુ અ કા ધંધા ચોરી, લૂટફાટ કરના થીયા. જંગલા માંહી જો ભી જાત્રાળુ નીકળતા ઉસકુ લૂટ્ટી લેતે. કાજજે , કાજીયાકુ પકડી ઉનકુ બંદી બનાવતે અન્ ઉનકુ ગુલામ બનાઇ બેચી દેતે. ઉસ વખતામ્ મીણા, ડફેર વગેર નાંમા કીયા અલગ અલગ ટોળીયા થીયા. ઉન ટોળીય્સાથી ભાંતુ ભી જુડો ડે થીયે.

૧૯૨૦મ્ સાર સ્ પહેલા જો ચોપડી 'ધ ટ્રાઇબ્સ એન્ડ કાસ્ટ ઓફ બોમ્બે' યાં ની 'બમ્બઇયાં કે આદિવાસી જાતિ અન્ ઉનકીયા જાત્તી' નામ્માકી ચોપડી જે. આર. ઇ. એન્થોવન, જો એક અંગ્રેજ થીયા ઉન્ન્ ઇસ અંગ્રેજી ચોપડીયામ્ ભાંતુ અ કે બારેમ્ લીખોડા હં. ઉસકે ચોપડીયા પરમાણ 'છારે' કુ 'ધાગરા' નામ્ા સ પિછાણતે થીયે. યે છારે કભી કભી જ ગુજરાતામ્ દીખતે થીયે. યે કભી અભડાવડે (વટલાવડે) હિન્દુ હોણા જોઇયે એસી ધારણા હં. પણ ઉનકે જનમા કે બારેમ્ કોઇ ચોક્કસ માહિતી કડ હં. યે ભાંતુ ચોમાસેમ્ એક જગ્યા પર ભેળે હોતે થીયે. અન્ આપણે ટાબર ટોળીયા કે બ્યા કરતે થીયે અન્ આપણે ધર્મકર્મ કરી, જાઠ્ઠા પડ તજ અપણે અપણે પડાવ લેઇ ચાલી નીકળતે. ઇસમ્ અલગ અલગ જાતિ કીયા ટોળીયા રહેતીયા અન્ ઇનક ઘોર ગધે, ઘોડે, છેળીયા, વગેરે રહતે થીયે. યે બરસા કે આઠ મહિને આખે દેશામ્ ફિરતે. અન્ પીછી આગગસ નક્કી કરોડે જગ્યા પર ચોમાસેમ મિલતે. ઇન ટોળેક માંહી એક પરમુખ રહતા થીયા જીસકા કહણા ટોળે કે સારે માણસ માનતે થીયે. યે ટોળે ખાસ કરી કર નાળા અન્ બાગડ જાતિકે રહતે થીયે. કભી કભી ઇન દો ટોળે કે બીચામ્ નાહનીયા, નાહનીયા બાબતા પર ઝગડે હોઇ જાતે થીયે. અન્ પીછી બો ઝગડા પંચાયાતામ્ આવતા અન્ ઓઠ ઉસકા ફૈસલા પંચ કરતે. ભાંતુ અ કા ખોરાક ખાસ કરી કર માંસ વધાર ખાતે થીયે. કીસીકી ભી ગાય, છેળી, ઘેટા ઉઠાઇ લ્યાવતે અન્ જંગલામ્ દૂર જાઇ કાટી ગેરતે અન્ ઉસકે ભાગ પાડતે અન્ સાર કુ બાંટતે. કિતણે જણ તો ઉસ માંસા કુ સુકાઇ દેતે અન્ ડબ્બે ભરી રાખતે. યો માંસ પીછી બે કંઇ મહિનો તક ખાતે. માંસા કે મુખ્ય દો ભાગ પડતે એક નાળેકા દૂસરા બાગડા કા. કભી કભી તો ઇસ પર ભી દોઇમ્ ઝગડે હોઇ જાતે. બૂઢે હેર કા કહણા હં ક ઉસ જમાનેમ્ ભી બાગડા કે માણસ ઘણે અન્ાડી થીયે. નાહની યાસ નાહની બાબતા પર પર બઠ્ઠે બઠ્ઠે ઝગડે લાગી જાતે થીયે અન્ કઇ લોગ ઘાયલ હોઇ જાતે થીયે. યે બાગડા કે માણસ એકલે જાઇ કીસી ભરવાડા કી ગાય ચોરી લ્યાવતે અન્ ઉસકુ ચૂપચાપ રાત્તીકે અંધેરે છીટકાઇ ગેરતે. પીછી જો હાડ, મુંડ, ગાય કે બચતે બે નાળે કે ડેરે બાજુ બગાઇ દેતે. ઇસ બાબતાકુ લેઇ ઘણા બઠ્ઠા ઝગડા નાળે અન્ બાગડા કે બીચામ્ હોવડા હ.

ભાંતુ ફિરતે ફિરતે ગુજરાતામ્ આયે અન્ દાહોદ, ભાવનગર, અન્ અમદાવાદામ્ આઇ કર બસ્સી ગયે. ૧૯૨૨-૨૩મ્ જબ અંગ્રેજ સરકારાકા રાજ થીયા ઉસ વખતામ્ ભી ભાંતુ ચોરીચપાટી કરતે થીયે. એસે કામાસ અંગ્રેજાકી સરકાર ત્રાસી ગઇ. ઉન્ન ભાંતુ અ કુ એલિસબ્રીજાસ (લકડીયા પુળાસ) વાડજ કે ટેકડે પર ઘલાઇ દીયે. પણ ભાંતુ આનું અપણા ચોરીચપાટીયા કા ધંધા છોડ્યા નાહી અન્ યો દિનબદિન વધણ લાગ્યા. ઇસ વજહ સ સરકારાન્ ઉનકુ પકડ પકડી કર સેટલમેન્ટામ્ પૂરી દીયે. યો સેટલમેન્ટ જો હાલમ્ કુબેરનગર અમદાવાદામ્ આવડા હં જિસકુ અબ ભિક્ષુક ગૃહ બનાઇ દિયા હં.

સેટલમેન્ટામ્ રોજ દિનામ તીન ફેર હાજરી લેતે થીયે. સવાર, સાંજ અન્ રાતી. ગોરીયા અન્ એક દૂસરા ભાંતુ, યે દોઇ જણકુ હાજરીયાકા કામ સૌંપોડા થીયા. યે રાતી ઘરઘર જાઇ હાજરી લેતે, જીસકા નામ્ બોલલ ઉસકુ હુંકારા ભરનેકા. ભલ પીછી બો નીંદામ્ હો, કામામ્ હો. સેટલમેન્ટામ્ રહીકર ભી ભાંતુ સેટલમેન્ટાકી તાર કાટી રાતી ચોરી કરન્ જાતે થીયે. સેટલમેન્ટા કે કિતણે સાહેબ ઘણેજ અસલ થીયે. ઉન્હું ભાંતુ અકુ મિલ્લામ્ નોકરીયા દીવાયા. ભાંતુ બંસીધર લ્લિલામ્ નોકરી કરતે થીયે. મિલ્લામ્ જાઇ જીદ ઉનક સાથી ભરીય બંદૂકા વાળે સપાઇ ભી સાથી જાતે થીયે અન્ સાંજા ઉનકુ ઘર લેઇ આવતે. કિસીકુ બહાર ખરીદીવરીદી કરન્ જાણા હો તો બો ઓઠ ચોપડેમ્ લીખાઇ જાતા અન્ ઉસકા કોઇ જામીન પડતા પીછીજ બહાર જાણ દેતે થીયે. સેટલમેન્ટામ્ રહીકર ભી ચોરીયા કા ધંધા છોડ્યા નાહી. ઇસ સ્ અંગ્રેજ સરકારાન્ ઇનકુ અલગ અલગ સેટલમેન્ટામ્ ઘલાઇ દિયે. કીસી કુ સોલાપુર, કિસીકુ અમદાવાદ વગેરે

ઘલાઇ દિયે. ભારત આઝાદ હુઆ ઉસક બાદ ભાંતુ સેટલમેન્ટા સ નીકળી ઉસીકે આજુબાજુ જ બસી ગયે. અપણે ઘર બનાઇ લીયે અન્ રહણ લાગે. અમદાવાદ સેટલમેન્ટામ્ રહતે થીયે તબ ભાંતુ આ કે ટાબ રકુ નિશાળી ભી ઘલાવતે થીયે. ઉસ વખતામ્ નરોડેમ્ નિશાળ થી ઓઠ ટાબર ભણન જાતે થીયે. ઉસ વખતામ્ ભી મ્હારીયા છોરીયા ભી ભણતીયા થીયા. પણ ઘણે ટાબર નીશાળીસ્ છૂટ્ટી મા, બાપાસાથી બજારામ્ ચોરી કરન જાતે. ચોરીયામ ચંપલ, કાપડે વગે ર ઉઠાઇ લાવતે થીયે.

કુબેરનગરાકા છારાનગર કિદા બસ્યા, કિન બસાયા ઉસકા લેખ આ ગ દેવડા હં. અન્ ઓર ઇતિહાસ કે બારેમ્ જો દૂસરીયા અટકાળા હં બો અગલે અંકામ્.

સૌજન્ય : ભાવીકા શાહ (ડીઝર્ટેશન)
'ગુનાહિતતામાંથી વિમુક્તતા ! વીસમી સદી ના અંતે અમદાવાદનો છારા સમુદાય'

આકું ખબર કડથી ક ગુમાને જાતિયા કે માણસ ગુજરાતમાંહી રહતે હ ક નાહિ. નન્હાપારૂ અન્ સભાપરી યા કે ઘોર ઇસકી બેટી રેખા પાંચ બરસકી અન્ જાલમ તીન બરસકા થીયા તબ બે ગુજરાતામ કર્ણાટક મહારાષ્ટ્ર સ આઇ કર ગુજરાતામ ગુમાને કુટુંબા ઘોર જાવ ઇદા વિચાર કર્યા. યે લોક ગુજરાતામ અમદાવાદાક ઘોર મેજ કનીજ ગાંવા ઓઠ આયે તબ નન્હાપારૂઆન ગુમાને દેહ્યા કુટુંબાકું ઘણા લોડ્યા. પણ બે કડી મિલ્યે નાહિ. નન્હાપારૂ અપણે કુટુંબા કે સાથ મેકનીજ ઠેશના સામ કે ટેકડે પર જંગલા કે ઝાડીયમ તાડા કે ઝાડા નીચ અપણા ડેરા ગેર્યા. જબ યે લોગ ઝાડા કે છાયડેમ બેઠે થીયે તબ અંગ્રેજ કી પોલીસનું ઊનકું પકડી લીયે અન્ ઊનકી પૂછપરછ કરી તબ ઊનું બાબરીયા, રાવતીયા નગરીયા, કુટુંબા કે નામલિયે અન્ પોલીસ કુ કહા ક હમ ઇનકું પિછાણતે હ અન્ હમ કંજર ભાટ્ટ જાતિકે હ. સપાયનું ઇનકું પકડી કર અમદાવાદા કે કલેક્ટરા કે સામ રજુ કરે. કલેક્ટરાન ઇનકું કંજર ભાટ્ટ અન્ નાસ્તી ભાગતી ગુનેગાર જાતિ ગીણીકર ન્હાનાપારૂ ઇન દો ભાઇયકી પાંચ-પાંચ બરસકી સજા કરીદી. ઊસ વખત ગુમાને કુટુંબાકું ચીવડ કંજર નાવાસ કડ ઓળખતે થીયે. ઊનકું દેહ્યા છારાકે નાવાસ ઓળખતે થીયે. અન્ છારે જાતિકે હ ઇદ્દા પિછાણતે થીયે. જબ સપાય કું ખબર પડી ક જીનકું પકડીકર લ્યાવડે હ. બે છારે જાતિકે હ તબ અંગ્રેજ સરકારા કે પોલીસનું દેહ્યા કુટુંબા કે પરિવારા કું બુલાયા. ઓઠ બે નન્હા ન પારૂઆકું મિલે અન્ બાતચીત કરી નન્હાપારૂઆકી પાંચ-પાંચ બરસકી કેદ કરીદી થી તો અબ સભાપરી અપણે ટાબરું કું લેઇ કડ જાઇ. યો સવાલ ઉભા હુઆ. તબ બાબરિયે ન અન્ ઊસકે ભાયનું સભાપરીયા કું અન્ ઊસકે દોઇ ટાબર કુ અપણે ઘર પથ્થર કુવ (અમદાવાદ) લેઇ આયે. યે તીન જણેનું રાવતીયે ક ઘર આસરા લિયા. સભાપરી મજુરી કરન જાતિ. રાવતીયા, માંડવી, કિશનો, ભૈયા, નગરીયા, હરી, જોરીયા, ફજ્જુ, સાનો ઇનક સાથી બોજા ઊઠાવણ જાતી થી. અન્ યે સભા પરીયા કું કામ ભી દીવાવતે થીયે. જબ નન્હાપારૂઆ કે જેલીકે અઢાઇ-અઢાઇ બરસ હોઇ ગયે તબ સવાલીયા, રાવતીયા, ભૈયા ગયે અન્ લાગતે- વળગતે પોલીસકું કહી પારૂનન્હને કું છુડાવણે કે બારેમ કયાં કરન ઇસકી પૂછપરછ કરી. તમ સપયાનું કહાક તબ એક અરજી કલેક્ટરા કું દો અન્ ઊસકમ ઇદા લિખ્ખો નન્હાપારૂઆન કોઇ બિગાડા કરોડા નાહિ હ તો આપ સરકાર કું લાગતો હમ સવાલિયા, ભૈયા, ફજ્જુ અમદાવાદા કે કિલ્લેમ રહતેહ અન્ ન ન્હાનાપારૂઆ કે જામિન પડણકું તૈયાર હ. ઇનકીયા બૈયરી અન્ નાન્હે નાન્હે દો ટાબર હ તો સરકાર સાયબા કું ફરજ કરનમ આવતી હક ઇનકી સજા ઓછી કરી ઇનકું છોડણમ આવ એસી અરજી કરી. અરજીયા કે પીછી એક દો મહીને કે બાદ ઓર્ડર આયા કે હમ નન્હાપારૂયા કું સવાલિયા, ભૈયા અન્ ફજ્જુઆ કે જામિના પર અડાઇ બરસાકી સજાસ છોડી રહે હ ઊનકું ફન્નો કાયદે પ્રમાણ (ચોવીસ કલાકાકી સજા એક દીના કી ગીણી) ઊનકા ઓર્ડર કરન્મ આયા અન્ અઢાઇ બરસ દુસરે પૂરે નાહિ હોય તબ સુધી યે અમદાવાદ છોડી નાહી જાઇ ઇસકે જામિન મ્હારે ગુમાને કે માણસ પ્ડે ઊનહનું નન્હાનાપારૂઆકું અન્ ઊસકી યા બૈયરી કું અન્ ટાબર-ટોળીયાકું રેવતીયા અન્ સૌદીયા ઘર રાખે. ઇન લોક નકું ભી કંદોઇ વાડેમ કામ દીવાયા.

રાવતીયે કી એક છોરી થી જીસકા નામ હાજી થીયા. અન્ ઊસકી ઉંમર સાત-આઠ બરસકી થી તબ અંગ્રેજ સરકાર ગુનેગાર જાતીય કું પકડી રહી થી. નન્હાપારૂઆકું છુડાવણ કું તીન-ચાર બરસ હુયે હોંગડે તબ ભાવનગરા કે બાંજુ કીસી ગામડે માંહી રાતીકું એક બાઘરીયા કા ખૂન હોઇ ગયા થીયા. તબ અંગ્રેજ સરકાર ખૂનીયા કી લોડ કરી રહી થી. તપાસ કરત-કરત બે જંગલા માંહી આડોડીયા નાવા કે માણસ રહતે થીયે ઊનકીયા બૈરી ટાબર-ટોળી. ઘોડે, ગદઘે, બકરે, મુરગે સારે સારે કે પકડીકર લેઇ ગયે. ઇસ માંહી આસરેસ દસ ક પંદરા કુંટુંબા કે માણસ થીયે ઊનકું પકડી કર ભાવનગરાકે જેલીમ રાખે. થોડે દીન્ન ક બાદ ઊનકું અમદાવાદા કે જેલીમ લાયે. ઊનકું આડોડીયા જાતિ કે નાવાસ ઓળખતે થીયે અન્ યે લોક ચોરીયા કરી કર ખાતે થીયે. અમદાવાદામ્ જબ ઊનકું લાયે તબ દેહયે ગુમાને માણસકું ખબર પડી ક અંગ્રેજ સરકાર કીસી ભાંતુઅ કુ પકડીકર લાવડે હ અન્ કાઠિયાવાડાસ્ લાવડે હ ઇદા ખબર પડી. ઇન ભાંતુ અ કુ કલેક્ટરાક સામમ હાજર કરનેવાળે થીયે તબ બાબરીયા, સવાલીયા, ફજ્જુ, ભૈયા અન્ પારૂ નન્હાભી ઊનકું મિલણ

ગયે. મામલતદારા કે કોર્ટમ પકડોડે માણસ કુ લ્યાએ તબ ઇનકસ બાત-ચીત કરી. પકડોડે માણસ માહી - હેદુ ભાઇ, બાદુ, અમરસિંગ, ભાઘરીચા, મધુ, હીરા, મારૂખા, કદુમરા, માન્યા, વકીલ, નાજા નાવાકે માણસ થીયે. ઇન્હુ કહ ક મ્હારન કું એઠસ છુડાવો. યે સારે -કે સારે માણસ બાગડા કે થીયે અન્ કાઠિયાવાડા માંહી રહતે થીયે અન્ ઓઠ ઊનકું આડોડીયા નાવાસ ઓળખતે થીયે. ઊનકા દસ-પંદરાહ જણકા કુટુંબ થીયા. મ્હારે માણસુનું મામલેદારા કે કોર્ટમ ઊનકું છુડાવણ કી અરજી કરી અન્ કહાક ઇનું કોઇ ગુન્હા નાહિ કર્યા હ. મામલેતદાર ન ઇનકી અરજી માન્ય રાખી, ઇનકે જામિન માંગે મામલેદારાન કહાક યે લોગ અમદાવાદ છોડી નસી નાહી જાઇ અન્ ચોરીયા નાહી કર ઇસકા જામિન દો. તબ ઇન માણસનું ફજ્જુ; બાબરીયે કું કહા ક તમ મ્હારે જામિન પડી જાઓ જીદા તમ્ નન્હા પારૂઆ કે જામિન પડે થીયે. જો હમ નાહી છુટ્ટે તો મ્હારીયા પાંચ-પાંચ બરસ કીયા સજા હોઇ જાગંડીયા અન્ હમકું સાબરમતીયા કે જેલીમ ઘાલ્લી દેંગડે અન્ ઓઠ અંગ્રેજ સરકાર મ્હારસ કેસા વ્યવહાર કરંગડી. ક્યા ખબર ? સવાલીયા અન્ બાબરીયો ન કહાક હમકું બાગડા વાળ પર જરાભી વિશ્વાસ નાહી થીયા. છુટણક બાદ બે મ્હારી બાત નાહી માનન, ઇસકા કોઇ ભરોસા નાહી થીયા. યે નશી જાવતો સરકાર મ્હાનાહીર કું પકડ ગંડી. યો સુણીકર નન્હા પારૂઆન બાબરીયે સ કહા ક યે ભી તો મ્હારે જ માણસ હ તમ ઇનકું કીધાઇ ભી છુડાવો અન્ યે મ્હાર ઘોરી જ રહગંડે. કીદા જીદા કરી કર બાબરીયા કુ મનાયા. બાબરીય નું કહાક હમ જામિન તો પડંગડે પણ માણસા દીઠ પંદરા રપિયે લંગડે બાકી થારી મરજી. ઊનું સવાલીયે કું સમજાયા ક મ્હાર ઘોર પૈચસે કડ હ અન્ પીછી તમકું ચુકાઇ દેંગડે. ફજ્જુ બાબરીયનું કહાક હમ ખાલી માણસ કે પૈસે લેંગડે બેરી અન્ ટાબર કે નાહિ. ઊનું માણસા દીઠ પંદરા રપિયે દેણ કી હામ્મી ભરી અન્ ઊનકું જામિન પડીકર છુંડાયે મામલેદાર ન કહા ક ઇન માણસ કું સંભાળ ન કી જવાબદારી થારી હં, ઇન માણસ કું છુડાઇ કર પથ્થર કુવ અપણ ઘર લ્યાયે પણ ઇતણે માણસ એઠ કીદા રહ યો સવાલ ઉભા હુઆ. એક દો દિના ક બાદ ઉનુ કલેકટરા ક ઓઠ અરજી કરી અન્ કહા ક ઇતણે માણસ, ઇનકે ટાબરટોળી; બૈચરી; કીદા અન્ કીતોડ રહ ગડી. સરકાર હમકું રહણક લિય દુસરી જગહા દેવ. ઊનકી અરજી સુણીકર સરકારાન ઊનકું નદીયા કે પટ્ટામ્ પાળી ઉપર (હાલમ લકડીયા પુળ એલિસ બ્રિજ) હ રહણકી મંજુરી દી. બે મજુરી કરી ખાણ લાગે. અન્ અપણી અસલ ચાલ ચલગત ભતાઇ.

થોડે સમયા પીછી ભાવનગર અન્ કચ્છા કે ગામડ માંહી લગભગ આડોડિય કે તીસ કુટુંબ કું પકડીકર અમદાવાદા કે જેલી માંહી લ્યાયે. ઇનકે નામ થીયે લાલુ ઘાસી, સપરેટ, સાલ્યા, મીઠીયા કાળા, ઊર્ફે મોનિ બજરંગે, દાદુ, હમજી કામળેકર, નાજા ઘમંડે, તાલુકદાર, કોલાભાઇ ગારંગે- થીયે. અંગ્રેજ સપાય નું ઊનકું કહા ક હમું થારે ભાતુઅ કું (થારે જાતિ કે) માણસ કું પકડી કર લ્યાવડે હ અન્ હમ ઊનકું જેલીમ ઘાલી રહે હ તબ સવાલીયે કું ઊન માણસ નું કહા ક તો મ્હારા જામિન પડી ક હમકું છુડાવ અન્ હમ એક માણસા દીઠ પંદરા રપિયે દેંગડે ઊસ વખત નન્હાપારૂ ભી ઊનકે જામિન પડન ખાતરી તૈયાર હુયે. તબ સવાલિયેન પારૂ અન્ નન્હે ક સાથી ઝગડા કર્યા ક હમતો અમદાવાદા કે જુને રહેવાસી હ અન્ હમુ જ તમકું છુડાયે હ અન્ અબ તમ્હીજ ઇન માણસ કું છુડાવણ કીદા જાઇ શીક ક. હમુ જ અમદાવાદા માંહી ભાંતુ અ કું બસાયે હ અન્ તમકું ભી છુડાઇ કર એઠ રાખ્ખે અન્ કામ ધંધે દીવાયે. તબ પારૂ અન્ નન્હા કહણ લાગે ક અમદાવાદમ્ તો ભાતું અ કું હમુ બસાવડે હં . ઇસ બાતા પર બટ્ટા ઝગડા હુઆ અન્ પચાઇ ભી ભરી. પંચનું અપણા ફેસલા કહાક પહેલા મામલેદારા ક કોર્ટા મ્ જાઇકર ચોપડે કઢાવો અન્ અમદાવાદ મ્ છારે કબ સ અન્ કોણ પહેલા રહતે થીયે ઇસકી તપાસ કરો ભાવનગરા સ આવડે આડોડિય કી કર્ણાટકા કે કંજરભાટ કી પહેલા જવાબદારી કીન લેવડી થી ઇસકી ભી તપાસ કરન કા પંચનું નિર્ણય કર્યા. પીછી પંચ અન્ ઓઠ રહતે માણસ મામલેદાર ક કોર્ટા મ્ ગયે અન્ ચોપડે દેખ્ખે તો ઓઠતો બાબરીયા, સવાલીયા, નગરીયા, ફજ્જુ, ભૈયા... ઇન લોકનું ઇનકિયા જવાબદારીયા લેઇ અમદાવાદા મ્ રહેણ કીયા જામિન ગીરીયા દેવડીયા થીયા એસા ચોપડે મ્ લીખોડા નીકળ્યા. યો દેખીકર પારૂ અન્ નન્હા ખોટે પડે અન્ ઓઠ આવડે ભાતુ અ

છારાનગર - કિન્ન બસાયા ?

તારાચંદ ગુમાને

અમદાવાદામ્ અંગ્રેજ કે જમાનેમ્ આશર ૧૮૮૦-૮૫ યાંમ્ છારા જાતિયાં કા વસવાટ કરોડા છારાનગરા કા વસવાટ કરન્ કા, ઉસમ્ ''છારે'' કુ બસાવણે કા કામ જીન્હ કર્યા ઉનેક નામ હં - બાબરીયા ભાઇ ગુમાને, ગદવાભાઇ, રાવતીયાભાઇ, નગરીયાભાઇ.

યે લોકો સારસ પહેલા અમદાવાદા કે કિલ્લેમ્ રહતે થીયે. અમદાવાદા કુ અહમદ શાહ બાદશેહન્ ચારે બાજુ આસ્ દિવાલી ચિણી દીયા થીયા. યો દિવાલ આજ ભી મૌજુદ હં. ઉસ વખતામ્ છારાનગર એક બહ્ડા જંગલ થીયા. યો બદશાહ કે કિલ્લે કે બાહર થીયા. ઉસ જમાનેમ્ સારી યા સરકારી કચેરીયા, કોરટ, બજાર વગેરે અમદાવાદા કે કિલ્લે મ જ વસોડા થીયા. મ્હારે યે ભાંતુ - બાબરીયા ભાઇ, ગદવા ભાઇ, રાવતીયા, નગરીયા; અમદાવાદામ્ પથ્થરકુવા વિસ્તારામ્ પક્કે ઘરમ્ રહતે થીયે. યે ઘર ઉન્હુ ભાડે સ રાખો ડે થીયે જીસકા ભાડા દર મહિને કા પાંચ (૫) આને દેતે થીયે.

આશર દસ બરસા પીછી હરી અન્ જેઠીયા નાંવા કે ભાંતુ જબ અમદાવાદામ્ આયે તો ઉનકુ અંગ્રેજ સરકારા કે સપાય નું પકડી લીયે. હરી જેઠીયે કી બૈર થી અન્ ઉનકી એક નાહન્ની છોરી મણી ભી થી. પોલીસનુ પકડી કર ઉનકુ કલેક્ટરા કે કોર્ટમ્ હાજર કરે. ઉસ વખત સવાલીયા બાબરીયે કા બહ્ડા છોરા કોર્ટમ્ પટ્ટેવાળે કા કામ કરતા થીયા. ઉન્ન હરી જેઠીયે કુ બાતા કરતે સુણે. ઉનકી યા બાતા સુણી કર લાગ્યા ક યે ભી કોઇ ભાંતુ બચ્ચે હં. ઉન્ન ઉનકુ કોર્ટમ્ જાણસ અટકાયે અન્ જાઇ કર બાબરીયે ન કુ બાત કરી ક મ્હારે કોઇ ભાંતુ અકુ પોલીસ પકડી લ્યાઇ હં. યો સુણી કર બાબરીયા રે તરતજ કલેક્ટર ઓફીસા પહોચી ગયે અન્ જેઠીયે કુ દેખી તરત ઉનકુ પીછાણી લીયે. કલેક્ટરા કીયા ઓફીસા માહી ખૂદકા જામીન દેઇકર ઊનકું છુડાયે પીછી ઊનકું પથ્થર કુવે કે ઘર લેઇગયે અન્ ઊનકું ભી ઘર દિવાઇ દિયે. ઇદા કરીકર અમદાવાદ કે કીલ્લેમાંહી એક ગુમાને પરિવાર જ થીયા. અન્ એક ઘર જેઠીયે કા થીયા અમદાવાદા કે કિલ્લેમાંહી રહતે અન્ અંગ્રેજ ઊનક પર સખ્તી રાખતે અન્ દરવાજે પર કડક પહેરાભી રાખતે. અન્ મજુરી કંદોઇ વાડેમ્ (તીન દરવાજે) માંહી કરતે થીયે. બરફા કીયા પાડસોલા ઊઠાવતે અન્ અંગ્રેજ કે ટાબર કું ગોદામાંહી રાખી ઊનકે ગેલા-ગેલા ચાલતે થીયે. અન્ ઊસકી મજૂરી મિલતી થી. હોટલામાંહી અન્ અંગ્રેજા કે ઓઠ કામ કરી ઘરા કા પૂરા કરતે થીયે. અન્ ગુનેગાર જાતિય સ અંગ્રેજ સરકાર કંટાળી ગઇ થી. ઝીદ કર ઊનું એક કાયદા બહાર કાઢ્યા ક ગુનેગાર જાતિકે માણસકું, બેયરીકું અન્ ટાબરકું પકડણેકા ઓર્ડર કર્યા. તબ ગુનાહિત માણસ નસ્તે ફીરતે રહતે થીયે. બાબરીયા ગદાવ્યા ભાઇ (બાબરીયા કે ભાયા કા છોરા) રાવતીયા. લગરીયા ક ઘોર આવડા જોરીયા ભાઇ, હરીબેન, મણીબેન (હેમુઆ કી બેર) ૭-૮ બરસ ઓઠ રહે હોંગડે ઊસક પીછી બાટુવા કે નન્હા પારૂ, નન્હે કી બેર, સાબાપરી અન્ ઊનકે સાથી એક નાન્હી છોરી જીસકા રેવા નામ થીયા. અન્ એક છોરા થીયા જીસકી ઉંમર તીન-ચાર બરસ કીથી. નન્હાપારૂ બે લોક અંગ્રેજા કે ડરાસ નસી કર કર્ણાટક, ધારવાડ, હુબળીયાસ હોઇકર આયે. રાવતીયા અન્ નગરીયા ઇન માણસ કે નામ સુણોડે થીયે. પીછી બે નસીકર ગુજરાતામાંહી મ્હારે માણસ હ. જીદકર, ઓઠ જાઇ આસરા લેવ પણ નન્હાપારૂ

નું ઊનકી થૂ...થૂ...કરી અન્ કહા ક તમકું જીન આસરા દીયા ઊનહી કે થાળીયા માંહી તમુ છેદ કર્યા. તમ બિલકુલ ખોટે હ અન્ તમુ ઇન લોક કું બસાવડે નાહિ હ પણ બાબરીયા, સવાલિયા, રાવતીયા વગેરે માણસનુ બસાવડે હ. ઇસ ઘટનાક બાદ પારૂ નન્હા મ્હારીયા દૈહયા ગુમાને જાતિ પર દાદ ખાણી શરૂ કરી દી.

ઇસ પુકારા સ બાબરીયા સવાલીયનુ પંદરા રપિયે એક માણસા કે લેઇકર ભાતુ અ કું છુડાયે અન્ કંજર ભટ્ટ આડોડિયા અન્ નટડા નામ ભૂસી ગયે અન્ બાબરીયા, રાવતીયા, નગરીયા અન્ ભૈયા લોક કું છારે કહતે થીયે ઇધાઇ ઇસી નાવા સ દુસરે માણસ કું ભી કહણ લાગે. છારે લોક કું વસાવણ વાળે બાબરીયા, સવાલિયા, નગરીયા અન્ ભૈયા. ઇનકું અંગ્રેજ સરકારા ના બુલાઇકર કહાકે અબ થારી વસ્તી લકડીયા પુળા કે નીચ વધી ગઇ હં. તો અબ તમ થારે માણસ કું વાડે જા કે ટેકડે પર નદીયાકે પટ્ટા મ્ લેઇ જાણ કુ કહા. સવાલિયેન મ્હારે માણસુ કુ કહા ક અબ તમ અપણે છાપરે તોડી કર વાડેજા કે ટેકડે પર જાઓ યા તો નદીયા કે પટ્ટા મ (કિનારે પર છપરે બાધી લો). ભાંતુ સારે અમદાવાદાકે કેદોઇવાડે માંહી જાઇ કર મજુરી કરી અપણા પેટ ભરતે થીયે.

એક દિન અંગ્રેજ સરકારન્ સવાલિયે કું બુલાઇ કર કહા ક તેરીયા જવાબદારી પર, તેરે જમિના પર, તેરે જાતિકે (છારે) માણસ કુ છોડે હ તો તોભી અબ પથ્થર કુવા છોડી કર ઊનહી ક સાથી રહ. તો ઓઠ નાહી રહગંડા તો થારે ભાંતુ ફેરસું ચોરીયા કરન લાગી જાંગડે. તોભી વાડજ જાઇકર છાપરે બનાઇ લે. પહેલા પહેલ સવાલિયા, રાવતિયા, નગરીયા, ભૈયા, ફજજુ, ફતિયા, હરિ, જોરિયા, અન્ મણિ ગયે. ઇન્હું વાડજા નદીયાકે કિનારે પર છાપરે બનાયે અન્ રહણે લાગે.

સવાલિયે કે ટાબર,-હાજી, રાણીયા, શીવી અન્ જલબાઇ યે કુલ ચાર ટાબર થીયે. રાવતીયા બાબરીયે કા ભાઇ હ અન્ ભૈયે કે ટાબર મ્-નુરા, નાથિયા, મોસંબી જુબેદા, બેરી કા નામ કિશ્નો, બાપા કા નામ જવિયાભાઇ ગુમાને દૈહ્યા.

બચુભાઇ ખેતાભાઇ ગારંગેન કહા ક સેટલ મેંટ એકટા કા અમલ, તાર બાધણ કા કામ સન ૧૯૨૯ લેઇ કર ૧૯૩૦ મ્ હોવડા હં.

ભાંતુ બોલીયા કે શબ્દ

રાજેશ ગુમાને

છારા, સાંસી, કંજર, કંજરભાટ, કૂચિયાળી, અડોડીયા વગેરે જાતિકી અપણી ભાષા હં જો બોલચાલ અને્ રાજબરોજાકી યાં જીંદગીયામ્ બોલતે હં. ઇસ બોલીયાકા ચલણ બાપ દાદે કે સતન પીઢીયાઁસ ચાલતા આઇ રહા હં. યો બોલી કિદા આઇ, કડસ આઇ, પહેલા કિન્ન બનાઇ વગેરેકી માહિતી આજ તક કિસી ધોર નાહી હં. નારસી (પારસી) ભાષા ભી ભાંતુઆ કિ જ ભાષા હં યો ભાષા હમ તબ વાપરતે હં જબ હમ કિસી બહારાકે માણસા (કાજે) સામ્મ્ બાત કરી રહે હોય જિસસ કાજેકુ હમ ક્યાં કહી રહે હં અથવા તો બોલી રહે હં ઉસકી ખબર નાહી પ ડ.

એઠ થોડે શબદ દેવડે હં. જીસ મ્ ઉસ શબદ કા ગુજરાતી, પીછી ઉસકુ ભાંતુઆકે ભાષામ્ અને્ નારસી ભાષામ્ ક્યા બોલતે હં ઉસકે દાખલે દેવડે હં.

ભાંતુ / છારા શબ્દ	નારસીભાષા (પારસી શબ્દ)	ગુજરાતી
માડી	માવતી	માં
બાપ	બાપતા	બાપ
ભાય	ભાવતા	ભાઇ
બહાણ	બહાણ	બહેન
કાકા	રાકા	કાકા
કાકી	રાકી	કાકી
મામ્મા	ખમામા	મામા
મામ્મી	ખમામી	મામી
ભૂઆ	નુવા	ફોઇ
ફૂફા	નુફા	ફૂઆ
માવસી		માસી
માવસા		માસા
ભતીજા		ભત્રીજો
ભતીજી		ભત્રીજી
દાદા		દાદા
દાદી		દાદી
પોતા		પૌત્ર
પોતી		પૌત્રી
નાના		નાના
નાન્ની		નાની
દોહતા		દોહીત્ર

દોહતી		દોહીત્રી
ભાણજા		ભાણેજ
ભાણજી		ભાણી
સાસ્સુ, મામી		સાસુ
સુસરા, મામા		સસરા
બહુ		વહુ
જવાંઇ		જમાઇ
સમધી		વેવાઇ
સમધણ		વેવાણ
સાઢુ		સાઢુ
સાળી		સાળી
સાળા		સાળો
બેટ્ટા		બેટો, દિકરો
બેટ્ટી		બેટી, દિકરી
છોરા	ચૂબડા	છોકરો
છોરી	ચૂબડી	છોકરી
બેર	ટેહી	પત્ની
ભાંતુ	ભાંતુ	વર
તપેલી		તપેલી
સાણસી, સાંડસી	નાણસી	સાણસી
બાટકી		વાટકી
ચીમ્મચા	નીમ્મચા	ચમચી
બાટકા, કટોરા	નાટકા	વાટકો
થાળી		થાળી
થાળ		કથરોટ, થાળ
તપેલા		તપેલુ
ચૂલ્હા	નૂલ્હા	ચૂલો
લાકડીયા		લાકડા
ઘાસ્ટેલ		ઘાસલેટ
લાલટેન, બત્તી		ફાનસ
ગીલાસ		ગ્લાસ
લોટ્ટા		લોટો
બરણી		બરણી
ડબ્બા, ડબે		ડબ્બો, ડબ્બા
પાટ, ઢક્કણ		ઢાંકણુ
બોતલ		બાટલી
માચીસ, બાક્સ		બાક્સ
ચખ્ખુ, છૂરી		ચપ્પુ, છરી
કઢાઇ		કઢાઇ
તાવીતા		તવીતો

ઓરસંગા કે વહેણા ક સાથી ચાંદની રાતામ...

ગણેશ દેવી

હું તેજગઢ જબ પહેલી બાર ગયા તબ ભાષા કેન્દ્ર કી કલ્પનાજ નવી થી. આદિવાસી સંસ્કૃતિ આ કા અભ્યાસ કરન્ ક લીય આદિવાસી ચ કે ગાઁવા મ જ કોઇ જગ્યા મિલી જાય ઇસી કારણાસ તેજગઢ જાણ કુ હુવા. તેજગઢ દેખ્યા. ઓઠ કે કોરાજ કે પહાડ, ગીચ ઝાડીયા, કોમળ સ્વભાવા કી અન્ મદદ કર ન કુ તૈયાર એસી ગ્રામ પંચાયત. યા સારા પસંદ આયા. ભાષા કેન્દ્ર કા ઠિકાણા તેજગઢા મ્ નક્કી કર નમ્ આયા. ઇન સાર કુ દો-તીન બરસ હોઇ ગયે. ઇસ બીચામ તેજગઢા કુ નજદીકાસ દેખ ણ કી તક મીલી ગઇ.

રાઠવા આદિવાસી અ કા ''બાબા પિઠોરા'' નાંવા કે દેવા કે બારે મ્ સુણ્યા થીયા. અચાનક, એક દિન, તેજગઢા કે દો ઘર મ્ પિઠોરા દેવા કે ચિત્ર /ચિત્રણ દેખણ કુ મિલ્લે. ઇસ માહીસ એક ઘરામ્ ભણોડા છોરા મિલ્યા. ઉસકા નાંવ નગીન થીયા. નગીન અન્ ઉસકે દૂસરે આદિવાસી દોસ ચાર મ્હારે સાથી તેજગઢ અન્ ઉસકે આજુબાજુ આ કે વિસ્તારા મ્ ફિરન લાગે. કોરાજા કે ડુંગરમ જુન્ને જમાને કીયા ગુફા આવડીયા હં. ઉસમ્ હજારો બરસ પહેલા કે ઘોડે કે ચિત્ર દોરો ડે અન્ રંગોડે હ. લોખંડા કીયા ભસ્મ સ્ (iron oxide) રંગોડે જુને જમાને કે ચિત્ર આજ ભી એકદમ તાજે અન્ નવે લાગતે હં. પહાડ કે બિચામ્, ૧૩મી સદીયા કી રાણી તેજલા ન્ બનાવોડા પાળા હં. ઉસકે માંહી અન્ બહાર મધ્યયુગાકી રાજધાનીયા કે અવશેષ (ટૂકડે) પડે હં. ઇન ક ઉપરાસ ઇદા લાગતા હં ક એક જમાનેમ્ એઠ એક હરીભરી; માલદાર સંસ્કૃતિ રહેતી હોંગડી. ઇદા ચોખ્ખા દિખતા થિયા. નગીના કે ઘરામ્ દોરોડે ચિત્રમ્ ઇન ભૂલાઇ ગવડી સંસ્કૃતી આ કે હુ બહુ રુપ દિખાઇ દેઇ રહે થીયે. ઇસ બહ્રે ચિત્રમ્ એક જુન્ની અન્ મહાન સંસ્કૃતિયા કે દો પડ દીખાઇ દેતે હં. પિઠોરા કે તળીયેમ્, નીચે દો વાઘ બેઠે હં. ઇન ક જિદાજ આદિવાસી ચ કા ઇતિહાસ ભી, જો ઉંડે ઉતરી કર દેખણ જાય તો, ઉસકુ ઘેરી વળતે હં. દૂસર ક લીય આદિવાસી સમાજ ખાલ્લી પછાત, ઇતિહાસા બીગરા ક હ એસા લાગતા હં.

કિતણી બાર તો શહેરામ્ રસ્તે પર આવતે જાતે, ફિરતે આદિવાસી કુટુંબ દેખણકુ મિલતે હં. મજુરી કરન્ શહેરામ આવડે, કાંઇ ભી બોલે બીગર ચાલતે રેહતે હં. શહેરા કે લોગ ભી ઉન કસ અલગ અલગ રહેતે હં. સરકારી ઓફિસમ્, દવાખાનેમ્, પોલીસ ચોકીયામ્ ઉનકુ એકદમ્ ખરાબ અન્ બેકાર ગીણનમ્ આવતે હ. છાપેમ્, સિનેમામ્, ટી.વીયા પર આદિવાસી ય કા ચિત્રણ ખાલ્લી દેખાવા પૂરતાજ રહેતા હં. ઉનકે લાગણીયા કા, ઉનકે ઇજ્જતાકા, સ્વાભિમાનાકા ઉનકે બહોળે જુને ઇતિહાસા કો ઓઠ કોઇ જગ્યા નાહી થી. આદિવાસીય કે દેવ દાનુ, વાર તહેવાર, નાચ ગાને, રંગબેરંગી કાપડે, મણીય કીયા માળા, દાગીને, ઘર, તીર ખામટે, યે સારે ક સારે શહેરા કે લોક કલીય ખાલ્લી મ્યુઝીયમ બનાવણ અથવાતો ઉનકે શોખ ખાતરી વાપરણમ્ આવતે હં.આદિવાસી, યા ની આધુનિક (નવી) જીવન જીવણ કી પદ્ધતિયા પર એક અંધશ્રદ્ધા અન્ અજ્ઞાના કા કાળા પડછાયા હં, ઐસા સગવડીયા વિચાર સારી ય જઘ ફેલાઇ ગયા હં. ઐસે વિચાર ધરાવતે સમાજા કે સામ્ મ બિચારા આદિવાસી હતાશ, લાચાર કિદા નાહી હોંગડા?

ઇતિહાસા કા એક નિયમ હં. જિસ સમાજા ક ઘોર ક્રુર તંત્ર જ્ઞાન હં, બો સમાજ ઇતિહાસા કે લિખાણા

પર અપણા કબજા જમાઇ લેતા હં. અ ન્ પીછી દૂસરે સમાજા કે ઇતિહાસા કે અવશેષ (ટુકડે) ધીર ધીર અલોપ હોતે જાતે હં. આજ, ભારતે કે ઉંચે સમાજાન્ આદિવાસીય કે ઇતિહાસા કુ ઇધાઇજ ખલાસ કરી દીયા. બે કોણ થીયે, ઉનકી પરંપરા કીતણી જુની હં. ભારતીય સંસ્કૃતિયા મ્ ઉનકી કયા જગ્યા હં. ઇન સારે સવાલ કે બાબતામ્ ઉંચે સમાજા કે જ્ઞાનીઅનુ એકદમ અપણા મોં બંદ કરી લીયા હં. ઇસલી ચ આદિવાસીયા ની દેશા કે પ્રગતીયા કી મહાયાત્રામ્ ભૂલ્લા સ અલગ પડી ગવડે ગેલ્લા રહી ગવડે ટાબર હોય ઇદ્ધા વહેમ ઉભા કરન મ્ આયા હં.

પણ સાચ્ચી પરિસ્થિત્તિ ઇસ કસ એકદમ ઉલટી હં. આદિવાસી સંસ્કૃતિ ભારતાકી સબ સ જુન્ની અ ન વિકસોડી સંસ્કૃતિ હં. ગુલામીયા કે અને્ક ચક્ર ફિરી વળને કે બાદભી યો સંસ્કૃતી તૂટ્ટી નાહી. અને્ક સંઘષ કરી કર આદિવાસી ય નુ અપણીયા સંસ્કૃતીયા કુ સાચવી રાખી હં. સાચે અર્થામ્ ભારતીય અ ન્ એકદમ સ્વતંત્ર સંસ્કૃતી હ.

પહેલ આર્ય જાતિ અ ન પીછી ભારતીય લોક ખેતી કર ન લાગે. દેખ ત દેખ ત ઉનુ ખેતીયાં કે ધાના (ઉપજ) માંહી સ બજાર ઉભા કર્યા. કુદરતા માંહી સ્ મુડીયાકા ખેલ ખલ્યા. ઉસક પીછી જ્ઞાતિ-વ્યવસ્થા પૈદા કરી, મહેનત, મહેનતાણે, કુ વેચાણા કીયા વસ્તુઆ મ્ બદલ્યા. ઇસ વ્યવસ્થા માંહી સ્ એસે સમાજાકા જનમ હુઆ જિસકા ન તો કુદરતાસ નાતો માણસા સ્ સંબધ થીયા અન્ પીછી ઇસીકુ જ ઉલ્ટા સંસ્કૃતિ આ કા નામ (શહેરા) મિલ્યા.

જબ કી આદિવાસી કુદરત અન્ માણસ ઇન દોઇ કુ પ્યાર કરતા હં. ખેતી ભી ખાલ્લી અપણા પેટ પુર ન ખાતરી જ કરતા હં. ના કી ઉસ મ સ્ ફાયદા કમાવણ ખાતરી. મહેનત કરે બીના જીવણા બરાબર નાહી હં. વસ્તુ પેદા કરતાં હં. તો ભી ખાલ્લી અપણા લી ચ જ નાહિ પણ સા ર ક લીય અ ન્ બો ભી બાંટી કર લેણા યો સારી બાત આજ ભી સારે આદિવાસી જાણતે હં. સમજતે હં. યો હી જ ઉનકા ધર્મ હં. ઇસલી ચ આજ ભી આદિવાસી લોક ખેત્તકી, ઝાડા કી અ ન્ અનાજા કી પૂજા કરતે હં. ઇસ સ ઉલટા, મુખ્ય સમાજામ, જમીન, ખેતીવાડી, અનાજ, ઝાડ સબકુછ બીચતા હં. ઇતણા જ નાહી, એઠ ભગવાના કી યા મૂતિયાભી બીચતી યા હ. માણસ ભી ખુદ બીચતા હ અન્ હ દૂસ ર કૂ ખરીદતા હં.

આદિવાસી સમાજા મ્ વેશ્યા કા ધંઘા કડ હોતા હ. દૂસરે સમાજા કે દેખા દેખી, દહેજ લેણે કા રીવાજ અબ ઇનક મ આવતા જાઇ રહા હ. પહેલા તો દહેજલેણે કા અન્ દહેજ દેણે કા રિવાજ જ નાહી થીયા. દહેજા બીગર બ્યા હોતે થીયે. અબ સબ કુછ બદલાઇ રહા હં. પંચમહાલા કે મેરે આદિવાસી ભાઇબંધકુ બ્યા કર ન્ ૨૦ હજાર સ લગાઇ ૩૦ હજાર સુધી દેણે પડતે હ. પૈસે નાહી હોઇ તો ઉનકુ ઉધારી લેણે પડતે હં. પીછી ઉનકુ ચુકાવણ ખાતરી દૂર દૂર શહેરા મ્ બડોદર, ભરુચ, સુરતા, જેસે મ્ જાઇ કર કડીયેકામા કે ધંધે મ્ જોતરાઇ જાતે હ.

૧૯ મી સદીયા સુદી આદિવાસીય નુ જમીના પર અપણા હક્ક નાહી જતાયા. અંગ્રેજ કી હુકુમત આઇ તબ ટેક્સ ભેળા કર ન્ ખાતરી સારીયા જમીના કી મોજણી કર ન મ્ આઇ. જિન આદિવાસી ય ક ઘોર ટેક્સ ભરને કે પૈસે નાહી થી યે ઉનકી જમીન અંગ્રેજ સરકારા ન્ લેઇ લી. ઉસ જમીના પર ખેતી કર ન્, જમીન ખેડણ દેણ કે બદલેમ્ આદિવાસીય કુ મજુર બનાઇ દીયે. સરકારી હુકુમ બહાર પડે. આદિવાસીય નુ કહ્યા, હમ તો મ્હારે બાપ દાદે કે સતન પીઢીયાસ જમીન ખેડ તે આઇ રહે હં. ''સરકારા ન કહા.'' કાગળીયે હં થાર ઘોર ? બે તો જમીનદાર, શાહુકારા ઘોર હં. અન્ આદિવાસીય કુ ઉજ્જડ જમીના બાજુ ધકેલી દેણ મ્ આયે.

પ્રાચીન કાળા સ આદિવાસી જંગલાકુ અસલ રીતી પિછાણ તા થીયા. કોણસી વનસપતિ કોણ સે રોગા મ્ કામ લાગતી હં, કિતણે બરસા બાદ કોણસી વનસપતિ ઉગાવણે કી, કિસ ક સાથી કયા બાત કરની, કયાં સુણને કા - યો સારા કા સારા યે લોક જાણતે થીયે. અંગ્રેજ આયે, જંગલ ઉજ્જડ હોઇ ગયે. અંગ્રેજ કુ અપણીયા ફૌજા કી હેરફેર કરની થી. ઉનકા બારૂદ ગોળા, ઉનકે હથિયાર, વગેર કુ એક ચોક્કસ

સમયા ક અંદર સુરતા સ કલકત્તા પહોચાવણે થીયે. અંગ્રેજ નું દેખ્યા ક જો રેલ્વે કે પાટ્ટે લગાવણે હોય તો ઉસકલી ય લાકડીયા કીયા પાટ્ટા જોવં ગડીયા. ઉન ન ઇસ ક લીય આદિવાસી ય કુ હુકુમ કર્યો. આદિવાસીય નુ ઉસકા જવાબ તીર ખામટે સ દીયા. લગભગ સો બર સ સુધી યો જુદ્ધ ચાલ્યા. પણ તબ તક તો ભારતા કે વહેપારી લોક અંગ્રેજ સ જાઇ મિલ્લે. બિચારે આદિવાસી એકલે પડી ગયે. આખર હારી થાકી ઉનકુ ભી અંગ્રેજ કા હુકમ માન્ની લેણા પડ્યા. અંગ્રેજ નું આદિવાસી ય કી જમીના પર અપણા કબજા જમાઇ લીયા. ઉનહી કીયા મહેનતાસ્ જંગલ કાટણ મ્ આયે. રેલ્વે કે પાટે સારે ભારતામ પડણ લાગે અ ન રેલ ગાડીયા દોડણ લાગીયા. આદિવાસીય કુ દવા દેણ વાળીયા જડીબુટ્ટીયા ખુંટણ લાગીયા. ઉનકા ખોરાક ઓછા હોઇ ગયા. તીર ખામટે તો ખાલ્લી પૂજા કે સાધન જ બન્ની કર રહી ગયે. અંગ્રેજ અમલદાર કુ ખાલ્લી મોજમસ્તી કર ન ખાતર જંગલા મ્ શિકાર કરન કા લાઇસન્સ મિલ્લી ગયા. અ ન આદિવાસીય કુ ખાલ્લી સુસ્સા ક હરણ માર ને કે બદલેમ્ સજા મિલણ લાગી. આજ ઇન સબકે પરિણામ દિખી રહે હં. ભારતા મ્ ૧૧ કરોડ આદિવાસી પ્રજા માંહી સ ખાલ્લી ૭ સ ૮ કરોડ પ્રજા ફકત મકાઇ, નાગલી ક કોદરી ખાઇ કર અપણે દિન ગુજારી રહે હં. ઘણી સારી પ્રજા તો ભૂખમરે કે ભોગ બન્ની ચુક્કી હં.

આદિવાસીય કી બુધ્ધિ એકદમ તેજ હં. ઉનકે અપણે સેંકડો-હજારો ગીત-કથા મોઢ રાખતે હં. ઉનકે ગીત મ્, કથા મ્ ઉનકે ઇતિહાસાકી બાત રહતી હં રામ દંડકારણ્ય મ્ કિતોડાસ ગયા, કિદા ગયા, અશોકા સાથી ઉસકા કયા સબંધ થીયા, રાણા પ્રતાપા કુ ઉન્નુ કીદા અ ન કયા મદદ કરી, અંગ્રેજ ઉન ક સ કિદા ડરતે થીયે યો સારીયા બાતા કી ઉનકુ ખબર હ. બે યો સબ જાણ તે હં. અ ન ઉનકુ યો સારા કા સારા યાદ હ. પણ સ્વતંત્ર ભારતામાં જ આદિવાસીય કી ભાષા કુ જ ખતરા ઉભા હુઆ. ઉનકે જંગલ, જમીન, દવા, ખોરાક, પ્રાણી સારે કે સારે ઝુંટવી લેઇ અબ ઉનકી ભાષા ભી ઝુંટવી લેણા કા નક્કી હુઆ હં સરકારા ન યો ફેસલા કર્યો હં ક જો રાજ ચલાવણા હોય તો ઇતિણીયા સારીયા ભાષકુ જીવતીયા રાખણા મુશ્કીલ હં. ઇસલીય જિતનીયા બન્ન ઉતનીયા ભાષકુ ખલ્લાસ કરી દો, મિટાઇ દો.

દેશ આઝાદ હુઆ તબ ભારતામ્ ૧૫૦૦ સ ભી વધાર ભાષા બોલણમ આવતીયા થીયા ઉસ માંહી સ્ ખાલ્લી ૧૫ જ ભાષા કુ સરકારા ન માન્યતા દી હં. ઉસકે પીછી કિતણે લોક નું જીદ પકડી તબ જાઇ કર સરકારા ન્ દૂસરીયા તીન ભાષા કુ જો ગ્રાન્ટ (પૈસે) મિલતે હં ઉસ માંહી સ ખાલ્લી ઇન ૧૮ ભાષા કુ જ મિલંગડી ઐસા નક્કી કરન મ આયા. છેલ્લે ૨૦ બરસમ્ દૂસરીયા ભાષા માંહી સ ૧૩૫૦ ભાષા કા નામોનિશાન મિટ્ટી ગયા. ઉસકુ બોલણ વાળે ખાલ્લી ચાર-પાંચ જણે જ બંચે હં. ૧૯૭૧ કે બરસામ્ સરકારા કી યા પાસ કરોડીયા ભાષા કે સિવાય, દૂસરીયા ૯૦ ભાષા જીંવત થીયા. આજ બે ભી ઘટ્ટી કર ૭૦ (સીત્તેર જ) રહી ગયા હં. આવતે ૨૦-૨૫ બરસ મ્ બેભી ગાયબ હોઇ જાંગડીયા. યો જો ખતમ્ હોઇ ગવડીયા ભાષા હં ઉસમાં હી સ સારી યા કીયા સારીયા ભાષા આદિવાસી ય કીયા થીયા.

ભાષા જ જો નાહી રહ તો પીછી ઉસ ભાષા કે ગીત, કથા, બંચી રહં ? ઉસમ્ ઉનકી અપણી સંસ્કૃતી આ કી યાદ ભી કીધા રહં ? ધીર, આદિવાસીયકી જુને જમાને સ ચાલતી આઇ રહી મૌખિક ઇતિહાસ, વિજ્ઞાનાના કી પરંપરા મિટતી જાઇ રહી હં અન્ યો ઇદ્ધા બન્ન ઉસ ક લી ય સરકાર અન્ ભારતા કે દૂસરે સમાજા કે લોક ઇસકા સતત પ્રયત્ન કરી રહે હં. આદિવાસીય કી બોલીયા કુ જમીના સ ઉખાડી દેણે કા કાવતરા ચાલી રહા હં. અન્ ઇસ કાવતરે કુ લોક ''પ્રગતિ'' યા ''સુધારે'' કા નામ દેઇ દીયા હં. કયા યો સુધારા હં ક પીછી કુ ધારા ?

છેલ્લે ૭૦-૮૦ બરસમ્ ભારતા કે અંદર મિલ, કારકાને આયે ઉસક સાથ સાથ શહેરીકરણ ભી આયા. કારખાને કે વજહ સ શહેરામ માટી અન્ ધૂવાડા ભરી ગયા, શહેરા કે પાણી, હવા, એકદમ ખરાબ હોઇ ગયે. શરૂઆતામ્ તો શહેરા કે લોક કુ કારખાને કા ઘણા જ લગાવ થીયા. ઓઠ નોકરી કરના, અપણા ભાગ્ય સમજતે થીયે. કારખાનમ્ નોકરી કરન વાળે ભણોડે માણસ ઉભ્ભે કર ન ખાતર શહેરા કી શિક્ષણ પદ્ધતિ બનાવણમ્ આઇ. પ્રદુષણ કે કારણાસ માંદે પડ્તે લોગ ક લીય ઓઠ કી દવા દારૂ વધાર વિકસીત હોતી ગઇ

પણ અબ ધીર ધીર યો લગાવ ભી ઓછછા હોતા જાઇ રહા હં. અબ દરેક શહેરા માંહી સ કારખાને હટાઇ દેણ મ્ આઇ રહે હ.

ઇસકા મતલબ યો તો નાહી ક શહેરા કે લોગ્ગ કુ કારખાને નાહી જોવતે હં પણ ઉનકુ ઇસક સાથ સાથ ચોખ્ખી હવા અન્ પાણી જોવતે હં. ઇસલીય અબ ચે સારે કારખા નકુ આદિવાસીય કે વિસ્તારામ્ ધકેલી દેણમ આઇ રહે હં. કિતણે કારખાને તો પહેલે સ જ આદિવાસી ય કે વિસ્તારા મ્ ખનિજ ખોદી કાઢણ કે લીય ઉભે કરોડે હં. મધ્યપ્રદેશ અન્ બિહારામ્ આદિવાસીય કુ ઐસીયા ખાણામ્ હમાલ કે રીતી રાખણમ્ આવતે થીચે. ઉનકીયા બેરી કુ વેશ્યાગીરીયા કે ધંધેમ્ ફસાઇ દેતે થીચે. અબ બાકીયા કે વિસ્તાર મ્ ભી યો પરિસ્થિતી ઉભી હોણે કે અણસાર દીખી રહે હં. ઇસલીય અબ જંગલ, જમીન ગુમાઇ બેસોડે આદિવાસી અબ હવા અન્ પાણી ભી ગુમાઇ બેસંગડે. ઇન નવે કારખાનેમ્ ઉચ્ચે હોદે પર પરદેશા માંહી સ્ અથવા તો પરદેશા મ્ શિક્ષણ લેઇ રહે ભારતા કે લોગ કુ નોકરી યા પર રાખગડે અન્ ચપડાશી ય કા કામ બિચારે આદિવાસી કરંગડે.

જિનકુ ''વિમુકત જનજાતિ'' કહેણ મ્ આવતે હં ઉન આદિવાસી અકી પરિસ્થિતી તો ઇસ કસ ભી વધાર ભયંકર હં. જિસ કિસી નુ અંગ્રેજ કા વિરોધ કર્યા ઉન સારી ય જાતિ કુ અંગ્રેજ નું ''ગુનેગાર જાતિ'' આ કામ નામ દિયા. ૧૯૫૨ ના મ્ ભારત સરકાર ન ઉનકુ ''વિમુકત'' જાતિયા તરીકે જાહેર કરે. ઉનમ્ ભામટે, ટકારી, છારે, મધ્યપ્રદેશા કે ભીલ, કંજાર, વડર જૈસી લગભગ ૨૦૦ જાતિયા હં. અબ ઇન જાતિય કુ ખેતીવાડીયા કા ભી જ્ઞાન નાહી રહા. શિક્ષણ અન્ ઉસકે દ્વારા જો કામ મિલતા હં બો ભી નાહી મિલ્લ. ચિવડ કા અત્યાચજા કા તો પાર જ નાહી. ચિવ ડ જ ઉનકુ ગેમ્મી કરન, છાંગળી કાઢણ ખાતર કહતે હં અન્ પીછી ઉનક ઉપર જ કેસ કરી અપણે હોદ્દે મ્ આગ આવતે હં. ચિવ ડ કે બિણે મ્ ઉનક પર અન્ ખાસ કરી ઉનકીયા બેરી કે, છોરીયા છાપરીયા પર બૂરી નજર કરતે હં. અન્ માર મારતે હં.

પણ ઇન સારી ય બાતા કા જુમ્મેદાર કોણ ? ખાલી સરકારી દયાદાના સ ઇસ પ્રશ્ન કા ઉકેલ આવ ણ વાળા નાહી. યો પરિસ્થિતી બદલ ન વાળી નાહી થી. ૧૧ કરોડ આદિવાસી અન્ ૬ કરોડ વિમુકત જાતિ આ કે મીલ્લી કર ૧૭ કરોડ પ્રજા કુ સરકાર કિતણા અનુદાન દેઇ શક ક. ? ઇદ દા ભી ભારતાકી સરકાર કંગાળ બન્ની ચુક્કી હં. પરદેશા માંહીસ ઉધાર લે લેઇ કર અપણા કામ ચલાઇ રહી હં. અન્ જો અનુદાન મિલતા ભીહ તો ઉસકા એક બહુ્ા ભાગ સરકારી ઓફીસર કે ખિસ્સે મ્ જાતા હં. આદિવાસી ય કુ તો ખાલ્લી સીદી સાદી સાયકલ ખરીદણ કુ, કર્જા લેણ ખાતરી ૫૦ સ ૬૦ ટકે લાંચ દેણી પડતી હં ઇસલીય સરકારી અનુદાન લેણે કે બાવજુદ ભી આદિવાસીયે કી પ્રગતિ હો ણ વાળી નાહી થી યો તો દેખીતી બાત હં.

મુખ્ય સમાજ અ ન્ આદિવાસી સમાજ ઇન દો કે બિચ્ચા મ્ જો ઘર્ષણ ઉભા હુઆ હં ઉસમ્ ઇનકુ ન્યાય ચુકાદા આદિવાસી ય કે તરફેણામ્ હોગડા યો તો બનંગ ડા જ નાહી. કયુકી મુખ્ય સમાજા ક ઘોર ઘણે બધે મારક હિંસક સાધન કા જ્ઞાન હં. બલુર, ગાડ્ડી, અન્ વિનાશ કરી શક ક એસે સાધન સામગ્રી, દવાદારૂ ઇસ મુખ્ય સમાજા કે હાથા મ્ હં.

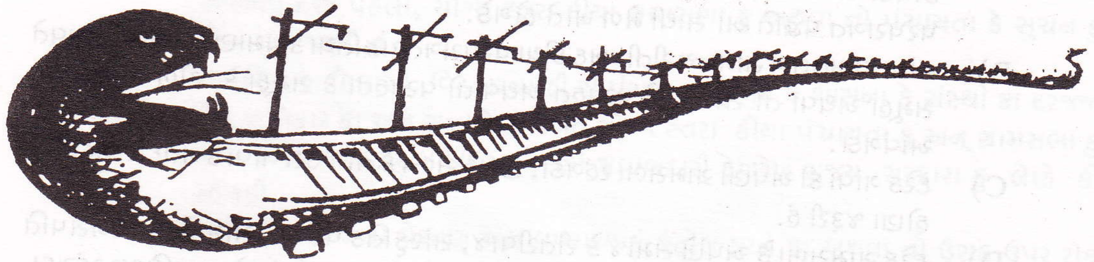
આદિવાસી ય ઘોર ન તો કોઇ તંત્રજ્ઞાન હં, ન જમીન, ન જંગલ, ન તો કોઇ અધિકાર ઇતણા જ નાહી ઉનકી ભાષા ભી આજ કોઇ સમજી શકતા કડ હં. ઇસ સ્થિતી આ કુ બદલણા હોય તો આદિવાસી ય કુ દૂસરે સમાજા કે શાસ્ત્ર કુ સમજણા જરૂરી હં પણ ઉસક સાથ સાથ અપણીયા સંસ્કૃતિ કુદરત અને મનુષ્ય કે તરફા કી લાગણીયા કુ ભી સાચવણે કી જરૂરત હં. વિચાર કરને કી રીત આદિવાસી ય કી અપણી રીત હં અન્ યો હી જ ઉનકા મુખ્ય હથિયાર હં અન્ ભાષા જ ઉનકા એક રસ્તા હં. ભારતા કે દરેક આદિવાસી ય કુ અપણી ભાષા કુ જાળવી રાખણે કા અન્ ઉસકુ નવા ધર્મ માની લેણે કી જરૂર હં. અબ યો નાહી કરંગડે તો મ્હારે પૂર્વ જ હમકુ કભી માફ નાહી કરંગડે. એક સમય થીયા જબ યે જંગલા કે રાજે થીચે. આદિવાસીય કુ આજ કી પેઢીયાકુ ખાલ્લી આજ કે મુખ્ય જાતિઆ કે ગુલામ બન્ની રહેણ કા ભી અસલ નાહી લાગંગડા.

સદ નસીબા સ, ભારતામ્ આદિવાસીય ખાતર એક નવા કાયદા ''ઢોલ'' લા કે ઇસ અંકામ દેવડા

હં. યો કાયદા સમજી લેણે કા અન્ ઇસકા ફાયદા કિદા લેણે કા પૂરે પૂરા પ્રયત્ન મ્હાર સાર કુ કરના, યો હી જ મ્હારા કર્તવ્ય હોણા જોઇએ. ઇતિહાસા ન દેવડા યો છેલ્લા મોખા હં ઇસ મોખે કા જરૂરી ઉપયોગ કરી લેણા જરૂરી હં.

થા ર માંહી સ જો ભી ભણોડે હં ઉનકુ મેરી એક પ્રાથના હં :-જંગલ ગયે, રાજ ગયે, દવાદારૂ ગઇ, પશુ-પ્રાણી ગયે, અબ તો ખુદ કી મ્હારી ભાષા, પાણી, હવા, સાચવી લો નાહી તો યો ભી હાથા માંહી સ ચલ્લી જાંગડી આદિવાસી સંસ્કૃતિયા કે પ્રત્યે મ્હાર કુ ગર્વ લેણા જોઇએ. નાહી તો યો લંબી નાહી ટીકંગડી. દૂસરે સમાજ કી યા અપણે સમાજા કે દૂસરે બાતા કી નકલ કરનમ્ અપણા વખત મત ગુમાવો ખુદકી અસ્મિતા જાળવી રાખો. યે રહંગડે તો હજુ ભી ઇતિહાસા કુ એક નવા મોડ દેણે કા શક્ય બનંગડા.

ગયે બરસ નગીન રાઠવા અન મનીષા વરીયા ન મીલી કર ''તેજગઢા કે ગીત'' નાંવા કી ચોપડી તૈયાર કરી ઉસકુ છપાઇ. ઉસકે ઉદ્ઘાટનામ છોટા ઉદેપુરા કે મતવિસ્તાર કે સંસદ સભ્ય શ્રી નારણભાઇ રાઠવા, વિધાનસભા કે સભ્ય શ્રી સુખરામભાઇ રાઠવા, મરાઠી લેખક શ્રી લક્ષ્મણ ગાયકવાડ અન્ શ્રી લક્ષ્મણ માને ભી હાજર રહે થીયે. તેજગઢા કે દો તીન હજાર રહેવાસી આયે થીયે ઉસક બાદ જબ ભી વિધાર્થી ક દૂસરે મહેમાન તેજગઢ જાતે હં તબ તબ મનીષા અન નગીના ન ઉનકસ તેજગઢા કે ગીત ગુવાયે. ઓરસંગા (નદીયા કા નામ) કે કિનાર યે ગીતસદી ય સ ગવા વતે રહે હં. રાણી કાજલા ન્ ભી ઉસ માંહી સ કિતેણે ગીત સુણે હોગડે. રાણી તેજલા કે રાજા મ વાર તહેવાર પર ઇન ગીત કે સૂર ગૂંજે હોગડે. આજ યે ગીત ચોપડીયા કે રૂપામ્ હંમેશા ક લીય લેખિત હોઇ ગયે હં ઓરસંગા કે કિનારે પર ઉસકે સૂર વારં વાર ગુંજતે રહંગડે. એકાદ પૂનમા કીયા રાત્તી, રાઠવા આદિવાસી ય કે ટીમલી નાચ્યા કે તાલ્લા પર ઇસ માંહીસ ગીત જ ગવાવંગડે. તબ મ્હારે પૂર્વજ ઇસકુ આંનદ ભેર દેખખી રહે હોગડે. ક કમસકમ મ્હારી ભાષા, મ્હારે નાચ અન ગીત તો બંચોડે હં ઉનકી ખુશી ઓરસંગ નદીયા કે વહેણા ક સાથ સાથ ચાંદા કે ઉજાસામ્ વહેતી રહંગડી યો હી જ ભાષા કેન્દ્ર કા સપના હં.

આદિવાસીય કા કાયદા

સંકલિત

૧૯૯૬ આ કા કાયદા નંબર ૪૦ (Extention to the Scheduled Areas) આદિવાસીય કે ગ્રામપંચાયત કે અધિકારાકે બારેમ લોકસભામ્ મંજુરી મિલણ કે બાદ દો બરસા કે ટાઇમામ્ ઇસ કાયદે કુ અલગ અલગ રાજયમ્ મંજુરીયા ખાતર ઘલાવડા હ. ૨૪ ડિસેમ્બર ૧૯૯૮ કુ યો કાયદા ભારતા કે સારે કે સારે આરક્ષિત (પહેલેસ રોકોડે) વિસ્તાર કુ લાગુ પડગડા.

૧. **કાયદે કા મથાળા :** પંચાયત ક લીય જોગવાઇ (પંચાયતા કે અધિકાર)

૨. **વ્યાખ્યા :** ઇસ કાયદેમ્ વાપરોડી આરક્ષિત આદિવાસીય કે વિસ્તારા કી સંજ્ઞા સંવિધાના કી કલમ ૨૪૪ પેટાકલમ ૧ ક અથામ્ વાપરોડી હ.

૩. સંવિધાના કે નવમે વિભાગામ્ ગ્રામપંચાયતા કુ જો અધિકાર દેવડે હ બે સારે ઇસ નવે કાયદે પ્રમાણ આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તાર કુ લાગ્ગૂ પડંગડે. ઇસલીય રાજયસ્તરા કે વિધિ મંડળ, સંવિધાના કે નવમે પેટા વિભાગામ દેવડે અધિકાર કે બાવજૂદ, ઇસ કાયદેમ નીચ લીખોડીયા બાબતામ્ ફેરફાર કરી શક ક નાહી.

A) પંચાંયતા કે બારેમ્ રાજયસ્તરા પર બન ન વાળા નવા કાયદા, જે તે સમાજા કા પરંપરાગત કાયદા સામાજિક અન્ ધાર્મિક રીવાજ અન્ સામુહિક સાધનસંપત્તિ યા કે વ્યવસ્થામ્ પરંપરાગત પદ્ધતિ આ સાથી મેળ ખાત્તે હોંગડે.

B) ગાંવાકા મતલબ સામાન્ય રીતી : ખુદ કીયા પરંપરાગત પદ્ધતિયા ક પ્રમાણ કામકાજ ચલાવતે સમૂહા અથવા તો સમાજ કી વસાહત અથવાતો વસાહતા કે સમૂહા કે ટોળે ઇદ્ધા લેણમ આવંગડા.

C) દરેક ગાંવા કી અપણી ગ્રામસભા રહંગડી, જીસકે સભ્ય કે નામ ઉસ ગાંવા કે મતદાર યાદીયામ્ હોણા જરૂરી હં.

D) દરેક ગ્રામસભા કે અપણે સમાજ કે રીતરીવાજ, સાંસ્કૃતિક પરંપરા, સામૂહિક સાધનસંપતિ અન્ કાયદા કુ લગતી પરંપરાગત પદ્ધતિયા કુ સંભાળને કા અન્ સુણને કા અધિકાર રહંગડા.

E) સામાજીક અન્ આર્થિક પ્રગતિયા ક લિય દરેક યોજના, કાર્યક્રમ પ્રકલ્પાકલીય, ગ્રામપંચાયતા દ્વારા ઉસકા કામકાજ હાથામ્ લેણેમ્ આવંગડા પણ ઉસ્સ પહેલા ગ્રામસભામાંહી મંજુરી લેણા પડંગડી. ગરીબી નિવારણ અથવા તો એસીયા દૂસરીયા યોજના કે લાભાર્થીઅ કુ પસંદ કરને કી જવાબદારી ગ્રામ સભા કી રહંગડી.

F) ઉપેરા કે મુદ્દે (E) મ ભતાયે પ્રરમાણ કીયા યોજના, કાર્યક્રમ, પ્રકલ્પાકલીય જો નાણાંકીય અધિકાર નક્કી કરોડે હોય તો ઉસકે વ્યવસ્થિત વપરાશા કે બારેમ્ ગ્રામસભ્ય ક ધોરાસ ગ્રામપંચાયતા ક સર્ટીફીકેટ લેણા પડંગડા.

G) સંવિધાના કે નવમે વિભાગા કે પ્રમાણ આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારમાંહી, અનામત બેઠકા પ્રમાણ જે તે પંચાયતા કે વિસ્તારમાંહી અલગ અલગ સમાજા કે એક દૂસરે કે પ્રમાણા જિતના જ રહંગડા.

: જો કે, અનુસૂચિત જનજાતિ ય ક લિય અનામત બેઠકાકી સંખ્યા આધેસ ઓછછી નાહી હોંગડી.

: અન્, દરેક સ્તરા પર પંચાયત પરમુખા કી બેઠક ખાલ્રી અનુસૂચિત જનજાતિ ક લિય જ અનામત રહંગડી.

H) પંચાયતામ્ જિસકા પ્રતિનિધિત્વ નાહી હોય ઐસી યા અનુસૂચિત જનજાતિઆ કે માણસકુ રાજ્ય સરકાર વિભાગીય જિલ્લા સ્તરા પર પંચાયતામ્ પસંદ કરી શકતા હં.

: જોકે, ઈસ રીતી પસંદ કરોડે સભ્ય કી સંખ્યા પંચાયતામ્ ચૂંટાઈ કર આવડે કુલ સભ્યકી સંખ્યા એક દશાંશ કર ત વધાર નાહી હોઇ શક ક.

I) વિકાસાકીય યોજના ક લીય જમીન લેણ પહેલા, અન્ ઐસીયા યોજના દ્વારા જીસકા નુકશાન હોવડા ઉનકુ ફેરસુ બસાવણે કી યોજના કર ન્ પહેલા યોગ્ય સ્તાર કી પંચાયત અથવાતો ગ્રામસભા સાથી વિચારણા કર નમ આવંગડી; પણ ઈસ યોજના કે આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તાર ક લીય ઉસકા આયોજન અન્ સૂત્ર સંચાલન રાજ્ય સ્તરા પર કર નમ આવંગડા.

J) આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારમ્ સામાન્ય પાણીયા કી વ્યવસ્થા અન્ નિયોજન કર નકા કામ ઉસ મોભે કી યા પંચાયતા કુ સોપણમ્ આવંગડા.

K) આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારમ્ સામાન્ય ખનિજ ક લીય ખાણઉદ્યોગ કુ ભાડા પત્ર અયવા તો લાઇસન્સ દેણે પેહલા યોગ્ય સ્તરા કીયા ગ્રામસભા અથવાતો પંચાયતા કે કરોડે સૂચના કુ વિચારામ્ લેણા જરૂરી હં.

L) સામાન્ય ખનિજ કી પૈદાશ (ઉત્પન્ન) કરને કા અધિકાર હરાજીયા દ્વારા દેણ ક લીય સવલતા દેણે પહેલા, યોગ્ય સ્તરા કીયા ગ્રામસભા કુ અથવા તો પંચાયતા કે સુચન કુ વિચારના જરૂરી હં.

M) આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તાર માંહી સ પંચાયતા કુ ખુદ કે શાસના કે સંસ્થા કા દરજ્જા દેતે અધિકાર કા અન્ સત્તા દેણ વખત યોગ્ય સ્તરા કીયા પંચાયતા કુ અન્ ગ્રામસભા કુ નીચે દેવડે અધિકાર મીલ્રી રહ ઉસકી જવાબદારી દેખરેખ રાજ્ય સરકારા કુ લેણે કી રહંગડી.

i) નશીલીયા ચિજ કા વેચાણ અન્ વપરાશા કું કંટ્રોલ કરને કા અથવા તો ઉસક ઉપર રોક લગાઇ દેણે કા અન્ ઉસકુ બંદ કરન કા અધિકાર.

ii) સામાન્ય જંગલા કીયા ચિજવસ્તુ યા કા અધિકાર.

iii) આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારા કીયા જમીન કા હસ્તાતરણ રોકણે ક લિય અન્ ગેર કાયદેસર રીતી હોવડે એસે હસ્તાંતરણા પર યોગ્ય કાર્યવાહી કરને કે અથવા તો ઉસકુ કાઢ્ઢી ગેરને કા અધિકાર.

iv) કોઇ ભી નાવા સ ચાલતી ગાંવા કી હાટ ક બજારા કી વ્યવસ્થા કરનેકા અધિકાર.

v) અનુસૂચિત જનજાતિઆ ક સાથી હોણેવાળી ડોખળે કે લેણદેણ કીયા પ્રવૃત્તિયા પર કાબૂ

રાખણે કા અધિકાર.

vi) સામાજીક ક્ષેત્રમ કામ કરતી દરેક પ્રકારા કીયા સંસ્થા કુ અન્ સંસ્થા કુ ચલાવણે વાળ પર કાબૂ રાખણે કા અધિકાર.

(vii) Tribal sub plan સારે સ્થાનિક જગ્યા પર ચાલતે સારીય યોજના આ કુ અન્ ઉસક લીય જો ફાળવડી સાધનસંપતિયા ક ઉપર કાબૂ રાખણે કા અધિકાર.

N) પંચાયતા કુ સ્વશાસનના કી સંસ્થા કા દરજ્જા દેણેકા, ઐસી રાજયસ્તરા કે કાયદે મ જ જોગવાઇ કરોડી રહંગડી. જિસ્સ ક ઉપરા કે સ્તરા કી પંચાયત નીચ્ચ સ્તારા કીયા પંચાયતાકુ અન્ ગ્રામસભા કે અધિકાર અન્ સત્તા રદ કરી શક ક નાહી.

O) આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારા કીયા જિલ્લે પંચાયતા કે કામ કરને કીયા પદ્ધતિ યા કા આયોજન કરતીય બખત જ રાજયસ્તર કે કાયદેમ્ સંવિધાના કે છઠ્ઠે પરિશિષ્ટામાંહી કી વ્યવસ્થા ભી જાળવી રાખણ મ્ આવંગડી.

આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તારમ્ પંચાયતા કે કાયદે કા ભવિષ્ય:

ઉપર લીખોડે કાયદે કી જોગવાઇ અમલામ્ આવ ઉસસ પહેલા સંવિધાના કે મુતાબિક ઇસ જોગવાઇયા કુ ભારતા કે રાષ્ટ્રપતિયા કી સંમતિ લેણા જરૂરી હં. ઇસ ક બાદ, ભાવિષ્યમ્ ભારતા કીયા લોકસભામ્ આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તાર ક લીય નવે કાયદે ઘડણમ્ નાહી આવ તબ તલક, યે સારીયા જોગવાઇયા અમલામ્ રહંગડીયા. રાષ્ટ્રપતિ યા કી સંમતિ મિલણે કી યા તારીખીયા સુધીમ્ જો અસ્તિત્વમ્ હોઇ ઐસીયા દરેક ગ્રામ પંચાયાતા કુ કાયદે કા બંધન રહંગડા. ઉસક પીછી ભી, કોઇભી રાજયમ્ રાજય સરકારા દ્વારા પંચાયત કે વિસ્તારામ્ ફેરફાર કરનમ્ આવ તો ભી ઉસ પંચાયતા કે વિસ્તારામ્ યે કાયદે લાગૂ રહંગડે. ઇસ કા અર્થ યો હ ક, ૨૪ ડિસેમ્બર ૧૯૯૮ આ કુ ભારતા કે સારે રાજયમ્ જો ભી વિસ્તાર આરક્ષિત આદિવાસી વિસ્તાર ક રીતી અસ્તીત્વમ્ હોંગડે ઉન વિસ્તારમ્ આદિવાસીય કુ સ્વશાશન કોઇ ભી રોક ટોક બીગરા કા રહંગડા. ઉસ ક બાદ, લોકસભામ્ પૂરીયા બહુમતીયાસ સવિધાના કે નવમે પરિશિષ્ટામ્ ફેરફાર કરે બિના, કોઇ ભી રાજય સરકાર જ નાહી પણ કેન્દ્ર સરકારભી, ઇસ સ્વશાસન કરને કે અધિકારા કુ ઝુટવી નાહી શક ક.

હાય રે સપાઇ...

રાજેશ ગુમાને

હાય રે સપાઇ જુલ્મી ઘણે (૪)

(તુલસી અન્ કિષ્ના બાતા કરી રહે હં અન્ અચાનક કેલિયે કી એન્ટ્રી)

કિષ્ના : (અચમ્બેમ આઇકર) ઓહ ! કેલિયા આયા ર !

તુલસી : ઓહ ! હાવ ર કેલિયા આયર. ઓર કેલિયા, તો કડ તો ગવડા થીયા ?

કિષ્ના : ઘણે દિન ન બાદ દિખ્યા ઓર. કિતોડ તો થીયા ?

કેલિયા : ઓર થારીયા મા. ક્યા કહ તમકું. હું તો કંટાળી ગયા ઇન સપાયાસ કાંઇ ભી હોવ. જી મકુજ પકડી લેઇ જાતે હં. ઇસ કિયામા હું તો તડીપાર હોઇ-હોઇ કર થાકી ગયા. કભી દાવદા, કભી ભાવનગર તો કભી જૂનાગઢ. ઇન સપાયાસ તો થાકી ગયા (થોડા વિચારીક) અન્ ઇતણે બરસો બાદ પેડે માંહી આયા અન્ દેખ્યા તો ક્યા બોહી સપાયા કી બબાલ.

કિષ્ના : ઓર... કાહીકી બબાલ ?

(સપાઇ આવતા હં)

સપાઇ : ચલ એ ચંપા, કિતોડ ગઇ ?
હફ્તા દેણે કાહક નાહી ? ૧૦ તારીખ પૂરી હોણ આઇ.

ચંપા : એ આઇગા ઇસકા સત્યાનાશ જાય.
કડસ તો લ્યાવ પૈસે, દારૂ જ નાહી ઘરામ.
કાલ સમાજ કલ્યાણાવાળે આયે થીયે.
માટલે, પીપડે, રે ફોડી ગયે. દારૂ ભી લે ઇ ગયે.
આખા રમણ-ભમણ કરી દિયા ઘરાકું.

સપાઇ : બો મ્હાર કાંઇ દેખણ કાં નાહી.
મહીના પુરા હોઇ ગયા હફ્તા તો દેણા પડંગડા.
ચલ જલ્દી દે પૈસે, મોડા હોઇરા હ. મ્હાર દુસરીચા જગ્યા બી જાણ કા હ.

ચંપા : કડહ ઓર. કાલ વાલ લેઇ જાયે અબકર.

સપાઇ : કાલ વાલ નાહી. અભી જ દે, ખબર નાહી સ્કૂટર છુડાવણકા હ ?

ચંપા : પણ મેરે ઘોર ભી તો કડહ, દો દિનસ તો ટાબરભી ભુખ્ખે હં. પૈસે બિના તો ગુડ ભી નાઇ ગેરયા. ચકુ કડસ તો દેવ.

સપાઇ : બો મ્હાર કાંઇ દેખણા નાહી, ચલ યો થેલીયામ ક્યા હં ?

ચંપા : અર છોડતા હં. ખાલી તો થેલી હં. યો સપાઇ તો ગાંડા હ. સીધીયા થેલીયા જ ખેંચતા હં.

સપાઇ : તો ચલ દુસરેસ લેઇ કર દે, ચાલ જલ્દી કર, મગજા કી મા મત ચૌદદ.
ચંપા : દુસરસ કિસકસ લ્યાવ, કોણ તો દેંગડા મકુ ?
સપાઇ : ચાલ બો મુનીયાસ લેઇ લે, ઓ મુન્ની, દે પૈસે ઇસકું.
ચંપા : અ...કજા તો ગેલા જ પડી ગયા, ઇસકે મુછા ક ઝુળકા લાગગ. લ્યાવર મુન્ની પચાસ રપીયે, ઇસકે દાહડામ ઠોક ક.
સપાઇ : એ...પચાસવચાસ નાહી, પુરે સો લ્યાવ.
ચંપા : સાહેબ યો પચાસ લેઇ લે. દારૂ બિચંગડી જી દુસરે પચાસ દે ઇ દેંગડી.
સપાઇ : અચ્છા તો પચાસ લેઇરા હં. પીછી પચાસ દીયે નાહી તો માટલેવાટલે ફોડી દેંગડા.
ચંપા : હાવ સાહેબ, દેઇ દેંગડી.
(આખે અર્ધગોળાકારામાહી ઉભે રહંગડે અન્ ગીત ગાવંગડે.)

ગીત

હાય રે સંપાઇ જુલ્મી ઘણે (૪)
દારૂ ભી લેઇ જાય, હપ્તે ભી લેઇ જાય
ચોકીયા માહી કેસ કર... હાય રે સપાઇ (૪)

(તુલસી, કિષ્ના અન્ કેલિયા એક દુસરેસ બાતા કરી રહે હં.)

તુલસી : ઓર તો ઇસકી બાત કરી રહા કયા ?
ઓર...બો કબીરા ઘર જાય તો દેખ !
ઓર...ભતાવ ઇસકું.
કિષ્ના : ઓર ઓઠ તો રોજ સાંજા સપાઇ ચિકન અન્ ઇંગ્લીશાકે હોલ કે હોલ ઉડાવતે હં.
કેલિયા : ઇસકીયા માં... સપાયાકી તો આદત જ હ ખાણે કી આવતે તો ફાટીયા પેન્ટા ઘાલી અન્ જાતે હં હોન્ડે લેઇકર.
તુલસી : ઉસકે ટાબરાકું ખાણ તો રોટી ભી નાહી મિલ્લ.
અન્ સપાયાકું ચિકન અન્ હોલ લ્યાઇ દેણ પડતે હં.
(કબ્બીરાકે ઘર સપાઇ મહેફિલ કરી રહે હં ઐસા દ્રશ્ય)
સપાઇ-૧ : ચલ ઓ કબ્બીર ! કડ ગયા ? ચિકન તો તૈયાર હ ક નાહી ? સાહેબ આઇ રહા હ. હોલ મંગાઇ લીયે.
નોહજીયા : કિદા હ હવાલદાર. આખા બરાબર હ ક નાહી ?
સપાઇ-૨ : હાવ સાહેબ આખા તૈયાર હ, તેરી જ બાટ દેખી રહે થીયે.
કબીર : આવ સાહેબ, બેસ.
સપાઇ-૨ : કબીર, જા, સાહેબા ખાતરી ચિકનવીકન લેઇ આવ.
કબીર : હાવ સાહેબ, લ્યાઇરા અભી. (સાહેબા કું ચીકન દેતા હ.)
નોહજીયા : ઓર... હોલ કિતોડ હ ?
કબીર : હાવ સાહેબ મંગાવડા હ. લ્યાઇરા હ.
સપાઇ-૧ : દો પેપ્સી લેતા આયે.
સપાઇ-૨ : ચિકન અસલ બન્યા હં.
નોહજીયા : હાવ, ઓર મસાલેદાર હ.
સપાઇ-૧ : બો સોનાકું કહં ક તેરા હપ્તા બાકી હ. હોલ લેતી આયે.

સપાઇ-૨ : કબીર તેર કાંઇ ચિંતાવિંતા કરણેકી નાહી. ગુડવુડ ગેરને કા હોઇ તો મ્હારસ પૈસે લેઇ લીયે.

સપાઇ-૧ : તોં તેર ધમધોકાર ધંધા ચલાવ, હમ બૈઠે હ. પણ મ્હારા હસા મત ભૂલીયે.

ગીત

જોશીલા : સપાયાંકા જુલ્મ તો દેખ્ખો !

કોરસ : ક્યા દેખ્ખો, ક્યા દેખ્ખો ?

(સારે મીલીકર અર્ધગોળામાહી ગીત ગાવતે હં)

ટાબરા કું ખાણ રોટી ભી નાહી

સપાઇ ચિકન હોલ ઉડાવ...(૨)

હાય રે સપાઇ ...(૨)

ચંદ્રકાન્ત : (કેલીયેકું) ઓર...કેલીયા યો તો કાંઇ નાહી. યે મહેફિલા તો ખુશીયાસ ભી દે ઇદ, પણ આજ કાલ તો સપાઇ ઝગડેમાંહી ભી રપીયે ખાણ લાગ્ગે હં.

કેલિયા : સપાયાકી તો આદ તજ હ રપીયે ખાણેકી. (વિચારીકર) ઓર...પણકિસકા તો ઝગડા હોઇ રહા હ !

ચંદ્રકાન્ત : ઓર બો કિષ્ના અન્ જોશીલા કી મારામારી હોઇ રહી હ. (જોશીલા અન્ કિષ્ના દોઇ લડી રહે હં.)

કિષ્ના : ઓર...કડ ગઇ જોશીલા બહાર નીકળ. યો પાણી એઢ્ઢ કાઇકું ગેર્યા ?

જોશીલા : ક્યા તેરે ઘરા માહી પાણી ગેર્યા ક્યા, મે તો રસ્તેમ પાણી ગેર્યા ?

કિષ્ના : યો રસ્તા ક્યા તેરે બાપ્પાકા હ ક્યા ?

જોશીલા : નાહી તો ક્યા તેરે બાપ્પા કા હ ક્યા ? રપીયે આઇ ગયે જી ઘણા ફાટ્ટી ગયા હ.

કિષ્ના : ક્યા રપીયે તેરા બાપ દેઇજાઇ રહા હ ક્યા !

જોશીલા : મેરે બાપ્પાં તોડી મત જાવ. નાહિ તો લમ્બે ઝગડે લગાઇ દેંગડી. અભ્ભી આખખકું બુલાઇકર મરવાઇ દેંગડી.

કિષ્ના : તો...તો...બુલાવતેસ બુલાવંગડી હું તો અભ્ભી જ ચકુ ઝેગરી દેંગડા.

જોશીલા : લ...જી...માર...લે...એકલીજ હં. ક્યા દેખતા હ ! (કિષ્ના જોશીલાકું મારગડાં.)

જોશીલા : ઓર... પેડા દેખ્ખો મારી ગેરી... અભ્ભી સપાયામ જાઇકર તેરે હું બટ્ટે-બટ્ટે કું પુરાઇ દેંગડી.

કિષ્ના : હા..વ...જા દેખ્ખી લેગડા ચકું ભી...

(પોલીસ સ્ટેશના કા દ્રશ્ય)

જોશીલા : (પોલીસ સ્ટેશનામ) ઓ સાહેબ દેખ. બો કિષ્નેન મકું મારી ગેરી અન્ મેરા મુંડ ભી ફોડી ગેર્યા. મેર ફરિયાદ લિખાવણેકી હ.

નોહજીયા : ચલ ઓઇ ભેંનચોંદ બંદ હો. ફરિયાદ લિખાવણેકી હન. જા ઓઠ લિખાઇ લે...આઇ ગઇ ઇસક્યામા છાર કી બબાલ.

જોશીલા : સાહેબ મેરી ફરિયાદ લીખ...

જમાદાર : ચલ એ અવાજ બંધ કર, નાઇ તો અભ્ભીજ ગાંડી પર એક ડંડા બાહંગડા. ફરિયાદ

લિખાવણેકી હન, ચલ શાંતિયાસ લિખાવ.

જોશીલા : હા...સાહેબ. લીખ. બો કેકેશ, તુલસી, જીતુ અન્.... બો કિષ્ના ઉસકા નામ લિખણ મત ભુલીયે. જીસકે સાથ મેરા ઝગડા હુઆ.

જમાદાર : જીસકે સાથ તેરા ઝગડા હુઆ ઉસકા નામ તેં છેલ્લ લિખાયા.

જોશીલા : હાવ...સાહેબ. બટ્ટે બટ્ટે ઉસકે રપીયેવાળે પુરાવણેકે. ક્યા દારૂડીયે કું પુરાવગડી ક્યા ?

જમાદાર : ચલ લિખાઇ દીયેન તેં ઉનકે નામ, ચલ અબ ઉસ ખૂણેમાહી બેસી જા.

જોશીલા : સાહેબ, આખ્ખેકું ઉઠાયે, ઘણે જ ફાટી ગયે હં બે.

જમાદાર : ચૂપચાપ બેસી જા અબ ખૂણેમ, નાહી તો પડંગડા એક ડંડા, કિસકુ ઉઠાવણ કા અન્ કિસકું નાહી ઉઠાવણ કા બો હમ આખ્ખા જાણ તે હં (થોડીવારા બાદ) ઇન્સપેક્ટર સાહેબ, અબ ક્યા કૂર ?

કિષ્ના : સાહેબ મેર ફરિયાદ લિખાવણેંકી હ.

જમાદાર : તેર વિરુધ્ધ તો ફરિયાદ લિખોડી હં, દેખ. તેરે પચ્ચીસ નામ લિખાયે ઉસ બૈરીન.

કિષ્ના : સાહેબ, બે તો આખ્ખે ખોટે ખોટે નામ લિખાવડે હ.

જમાદાર : ખોટે તો ખોટે, મ્હાર તો ઉનકું પકડણા પડંગડે.

કિષ્ના : સાહેબ, કાંઇ કર, નાહી તો આખ્ખ કે ઝગડે મ્હારે ઘર આંગડે. ચાર-પાંચ નામ ઓચ્છે કરી દે, ચકું ચા-પાણીયાકે પૈસે દેઇ દેંગડા.

જમાદાર : એક નાવાકે પાંચ હજાર લેંગડા.

કિષ્ના : સાહેબ, ઇતના તો હોતા હોગડા ક્યા ? કાંઇ ઓછ્છા કર, હમ ભી તો ગરીબ હં.

જમાદાર : નાહી... પાંચ હજારસ ઓછ્છે નાહી. મ્હારભી તો સાહેબાકું દેંણ પડંગડે. અન્ આખ્ખી ફાઇલ ભી તો ફાડણ પડંગડી .

કિષ્ના : સાહેબ, ઓછ્છે કર કાંઇ દો તીન હજાર.

જમાદાર : નાહી, ઐસા નાહી હોઇ સિક્ક. સાંઝા આખ્ખેકું ઉઠાઇ લેંગડે.

કિષ્ના : નાહી સાહેબ, ઐસા મત કરીયે. ઉભાર...

જમાદાર : કિતણે નામ કઢાવણે કેહ ?

કિષ્ના : સાહેબ, પાંચ નામ કઢાવણેકે હ.

જમાદાર : તો પાંચ નાવા કે પચ્ચીસ હજાર હોંગડે. જા, લેઇ આવ.

કિષ્ના : કડ ગઇ ઓ બોળી, લ્યા જલ્દી પચ્ચીસ હજાર. ઝગડે લગાઇ તો દીયે .(થોડી વારા બાદ) સાહેબ, પૈસે લ્યાઇ રીહ. જબ તોડી નામ તો કાંઢી દે. (થોડી વારા બાદ) ક્યા હુંઆ ? ઘરામાંહી પૈસે નાહિ હ તો દાગીને ઘરી કર લ્યા. ઝગડે લગાઇ તો દીયે. તેરે દાદેકું રપીયે તો દેણ પડંગડે ક નાહિ ?

ગીત

ચંદ્રકાન્ત : સપાયાકા કામ હ ઝગડા મિટાવણા. પણ એક્ટ સપાઇ ક્યા કરતે હ ?

કોરસ : ક્યા કરતે હં ? ક્યા કરતે હં ?
ઝગડેમાહી નામ લિખાવ, પીછી ઉસકા તોડ કરાવ (૨)
હાય રે સપાઇ જુલ્મી ઘણે (૨)

જોશીલા : રીડ આઇગી રીડ આઇગી (સપાયા કી રીડાકા દ્રશ્ય અન્ કોઇ દારૂ લેઇ તો કોઇ ભટ્ટી લેઇ, તો કોઇ જામણ લેઇ દોડી રહે હ.)

નોહજીયા : ચલ એ...તમ ભી દારૂ કાઢતે હ ન ?
જોશીલા : અરે સાહેબ હમ દારૂ કડ કાઢતે હ ?
નોહજીયા : દારૂ નાહી કાઢતે હોગડે, તો ચોરી કરતે હોગડે. ચલ દૂર હટ, નાહી તો ડંડે પડંગડે. ચલ, યો તીજોરીયામ ક્યા હ ? કડ ઉસકી ચાવી ? ચલ જલ્દી ચાવી લ્યાવ.
જોશીલા : તીજોરી તો બહુઆકી હ. ઇસમ કાંઇ કડ હ.
નોહજીયા : તોં ચૂપચાપ ચાવી લ્યાવ. (તીજોરી ખોલતા હ) યો ક્યા હ ? યો દાગીને કિસકે હ .આખ્ખા ચોરીયાકા માલ હ.
જોશીલા : સાહેબ યો તો મેરી યા બહુઆકે દાગીને હ.
તુલસી : ઇસકા બિલ કિતોડ હ ?
જોશીલા : સાહેબ બરસોસ દાગીને સંભાલોડે હ ઇસકે બાપાન, અબ બિલ કિતોડાસ લ્યાવ ?
નોહજીયા : બિલ નાહી તો ચોરીયાકે જ દાગીને હ. જમાદાર યો દાગીને લેઇ લે.
જોશીલા : ઇસકા સત્યાનાશ જાય, ઇસકા એક્સીડન્ટ હોવ.

(દૂસરે ઘર જાતે હં.)

સપાઇ : ચલ ઓઇ દરવાજા ખોલ ! દારૂ કિતોડ ઘરોડી હ ?
કિષ્ના : સાહેબ, હમ દારૂ થોડી કાઢતે હ ? હું તો નોકરીદાર માણસ હ.
સપાઇ : નોકરીદાર હ તો ક્યા હુઆ, ઘરાકી ઝડતી તો લેણ પડંગડી.
કિષ્ના : પણ સાહેબ, તેર ધોર સર્ચવોરંટ હ ક્યા ?
સપાઇ : ચલ ઓઇ...વોરંટાકી માવસી, હટ એઠસ, નાઇ તો પડગડા ગાંડી પર ડંડા. ચલ યો પેટીયામાહી ક્યા હ ?
કિષ્ના : સાહેબ...ઇસ પેટીયામ તો પહેરણેકે કાપડે હ.
સપાઇ : પેટી ખોલ કહાં ન. ચલ પેટી ખોલ. (પેટી ખોલતા હ) યો ક્યા હ ? યે પૈસે કડસ લ્યાએ. આખ્ખે ચોરીયાકે લાગતે હં.
કિષ્ના : સાહેબ, યો તો મેરે છોરેકે બ્યાહકે પૈસે હ.
સપાઇ : ભલ, બ્યાહ કે હુએ તો ક્યા હુઆ ? ચલ ચોકીયા પર આઇ કર લેઇ જાયે.

(તીસરે ઘર જાતે હં.)

નોહજીયા : ચલ...ઘરમાહી કોણ હ ? દારૂ તો કાઢતે હોગડે.
કૈકેશ : પણ સાહેબ...હું થોડી દારૂ કાઢતા હ ? હું તો ડ્રાઇવર હ.
નોહજીયા : ડ્રાઇવર હુઆ તો ક્યા હુઆ, દારૂ તો આખ્ખે પેડેવાળે કાઢતે હં. ચલ દુર હટ નાહી તો પડગડા એક ડંડા. વસ્તુઆ તો ઘરા માહી ભારી રાખોડીયા અન્ યો ટી.વી. ! યો ટી.વી., કિતોડસ લ્યાઇ ?
કૈકેશ : અરે સાહેબ, યો તો લોન ઉઠાઇકર લ્યાવડી હ.
નોહજીયા : તો ઇસકા બિલ કિતોડ હ ?
કૈકેશ : અર...સાહેબ પાંચ બરસાસ લ્યાવડી ટી.વી.યાકા બિલ કિતોડસ લ્યાવ.
નોહજીયા : યો તો મકું ખબર હ . સારા ચોરીયાકા માલ હ. ચલ જમાદાર, યો ટી.વી. ભી લેઇ લે.

(સપાઇ ચલે જાતે હ)

જોશીલા : દાગીને ભી છોરીયા સંભાળી નાહી રાખ્ખ. અબ યે સપાઇ ક્યા દાગીને પુઠે દેં ગડે ક્યા ? આખ્ખે દાગીને ખાઇ જાંગડે.
કૈકેશ : યે છોરે ભી આખ્ખા દિન ટી.વી. ટી.વી. દેખ્યા કરતે થીયે અબ લેઇ ગયે ટી.વી. થારે બાપ. કભી યો ચેનલ, કભી બો ચેનલ. અબ દેખીયો...ઓ કડ ગઇ ? સુણીરી ક્યા ? અબ બુલાવ

તેરે ભારત બાપા કું ટી. વી. લ્યાઇ દેંગડા.

કિષ્ના : ઓર...તેરી તો ટી.વી. લેઇ ગયે, પણ મેરે તો છોરેકે બ્યાહ કીયા પુરીયા એંસી હજારા લેઇ ગયે. મેં કિદા જીદા વ્યાજાસ રપીયે લ્યાયે થીયે. અબ મેરા તો છોરા પરણે બિના રહી ગયા. ઇનકા સત્યાનાશ જાય, મેરી હાય પડ...

(નોહજીયા, જમાદાર ફોના પર)

(ટ્રીન...ટ્રીન...ટ્રીન...ટ્રીન...)

નોહજીયા : નમસ્તે સાહેબ;

હાં સાહેબ, ૨૫ જણ કુ પકડે હં.

હાં સાહેબ, માલમુદ્દે સાથી,

૫૦ લીટર દારૂ પકડી હં.

હાં સાહેબ, ૫૦૦ લીટરા કા કેસ કરી દેંગડે.

હાં...સાર કે માલ મુદ્દે સાથથી ફોટુ પાડી લીયે હં.

હાં...સાહેબ... છાપ્પેમ ભી દેઇ દેંગડે.

સાહેબ... મે રે પ્રમોશનના કા કામ કિતોડાતક પહોચ્યા હં.

અચ્છા સાહેબ, થેક્યું, થેક્યુ વેરી મચ.

(ફોન નીચ્ચ ધરી કર)

જમાદાર : સાહેબ... એક બાત કરન તો ભૂલી ગયે ? યો માલમુદ્દે કી બાત તો કરી જ નાહી ?

નોહજીયા : અર લલ્લુ...થોડે સે માલ મુદ્દે કા કેસ બનાઇ દેણે કા અન્ બાકી અપણે ખિસ્સે મ્...

જમાદાર : અચ્છા સાહેબ. સાહેબ, યો ટી.વી. હું લેઇ લ. મેરે ટાબર કબ સટી.વી. ટી.વી. કરી રહે હં.

નોહજીયા : જા...લેઇ જા.

હુ યો અંગૂઠી રાખી લેવ. મેરીયા બૈરી કે હાથામ અસલ લાગંગડી.

જમાદાર : સાહેબ, યે પૈસે કા કયા કરંગડે.

નોહજીયા : અરે.., કરન કા કયા. આધે આધે બાંટી લેંગડે.

જમાદાર : પણ સાહેબ...બે માંગણ આવંગડે તો ?

નોહજીયા : અરે... માંગણ આવ તો સાલે કુ પાસેમ્ નાહી ધાલ્લી દેવ.

જમાદાર : હા સાહેબ યો બરાબર હં.

ગીત

કેકેશ : બરસોંસ બાપ-દાદે કીયા ચીજા હોવ, ઉસકા બિલ હમ કિતોડાસ લ્યાવ ?

કોરસ : કિતોડાસ લ્યાવ (૨)

ચીજા ભી લેઇ જાય, દાગીને લેઇ જાય

ટાબરા કે બ્યાહ કે રપીયે લેઇ જાય (૨)

હાય રે સપાઇ (૨)

તુલસી : ઓર...કેલિયા સપાયાકા તો જુલ્મ જ ઘણા વધી ગયા. ઇસકયા માઁ, અબ ચકું કયા કહ. મ્હારીયા બાયાબેટીયાકું ભી મારતોડે નાહી રહ.

કિષ્ના : ઓર...કાજે કીયા બાયાબેટીયાકુ હાથ તો લગાઇ દેખ. છાપે કે છાપે છપી જાવ.

કેલીયા : સાચી બાત હ તેરી, અબ તો સપાયાકા ત્રાસ ઘણા વધી ગયા. ઓર... પેડેવાળે દેખ્યા તમુન જબ ચાહા તબ સપાઇ મ્હારે ઘરામાહી બડી જાવ અન્ દાગીને, પૈસે, ટી.વી. યા રે

ભી લેઇ જાવ. અન્ ઔર તો ઔર પણ મ્હારે બાયાબેટીયાકુ ભી મારી જાય અન્ ઉપરાસ ખોટેખોટે કેસ કર અન હજારોકા તોડ કરી પૈસે ભી ખાવ. યો જુલમ હમ કબતક તો સહન કરંગડે. અબ તો હમ ભણી ગયે, ગણી ગયે, ગ્રેજુએટ ભી હોઇ ગયે, અબભી ક્યા હમ એસા જુલમ સહન કરતે રહંગડે ક્યા ? કબ તો મ્હારી અત્મા જાગંગડી, અબતો બહાર નીકળો અન્ ઇસ જુલમાકે સામ્મ આખખે મિલીકર આવાજ ઉઠાવોઅન્ આખખે સંપી રહો. નાહી તો મ્હારકું આવણવાળી પીઢી કભી માફ નાહી કરંગડી.

(યો બોલી રહા હોય ઓઠ અચાનક સપાઇ આઇ જાય.)

સપાઇ : એઇ... કાંહીકી ધમાલ કરી રહા હં ? ચલે અઠ સ...

(કેલિયે કુ પકડી લેઇ જાઇ રહે હં. આખખે સ્થિર હોઇ જાંગડે)

ગીત

આ અંધાર ચારે તરફ છે
સહુની દ્રષ્ટિ દીવાની તરફ છે
અહીંયા લોકોની ક્યાં છે કીંમત
અહીં જંગલની ચાલે હુકુમત
અત્યાચારોની કોઇ ન સીમા
ન માનવની કોઇ ગરીમા
આ અંધાર ચારે તરફ છે
સહુની દ્રષ્ટિ દીવાની તરફ છે.

ભજવણી : તા. ૧ જુન, ૧૯૯૮
કુબેરનગર, છારાનગર
એન. ટી. /ડી. એન. ટી. સંચાલીત
માનસીંગ છારા લાયબ્રેરી

કલાકાર : કૈકેશ ઘાસી
જોશીલા ગુમાને
તુલસી ગુમાને
ચંદ્રકાન્ત ગુમાને
કૃષ્ણકાન્ત તમાઇચે

ગીત : કુસુમ ચૌહાણ

અત્યાચાર પ્રતિબંધા કી કલમ

પરેશ ચૌધરી

આદિવાસી અન્ દલિત જિનકુ કાયદેકયિા ભાષા માં અનુસુચિત જાતિ, અનુસુચિત જનજાતિ કહેણમ આવતી હ. ઉનક ઉપર હોણે વાળે અત્યાચાર રોકણ અન્ ઉનકે ઉત્કર્ષા ક લીય મ્હારે બંધારણામ જો જોગવાયા કરોડીયા હં ઉસકે બાવજુદ ભી પ્રોટેક્સન ઓફ સિવિલ રાઇટસ (નાગરીક હક્ક સંરક્ષણ અધિનિયમ ૧૯૯૫) એક્ટ ૧૯૫૫ અન્ (પ્રિવેન્સન ઓફ એટ્રોસીટી) એક્ટ ૧૯૮૯ (અનુસુચિત જાતિ અન્ જનજાતિ અત્યાચાર અટકાવણ કે બાબત અધિનિયમ ૧૯૮૯) બનાવણમ આયા. ઉસકે બાદ હાલામ જ ૧૯૯૬ આમ કેન્દ્ર સરકારાન ભૂરિયા સમિતિ યા કે ભલામણકા કાયદા બનાયા હં. જિસ કમ આદિવાસીય કા ઉત્કર્ષ આદિવાસી ખુદકરી શીકક. આદિવાસીય કી ખરાબ હોતી જાઇરહી સામાજિક અન્ અર્થિક પરિસ્થિતી યા કુ બદલણેમ્ મુખ્ય આધાર બન્ની શીકક એસી જોગવાઇ ઇસ કાયદેમ્ કરનમ્ આવડી હં.

આદિવાસી-દલીત શોષીત નાહી રહ, ઉનક ઉપર અત્યાચાર નાહી હોવ ઉસકે બારેમ્ ભી કાયદેમ્ જોગવાઇ કરનમ્ આવડી હં. છતાં ભી ઉનક ઉપર હોણે વાળે અત્યાચાર અટકે નાહી ક ઓછે હુએ નાહી ઇસલીય દલીત-આદિવાસીય પર હોણ વાળે અત્યાચારાકુ રોકણ કલીય ૧૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૯ આ મ્ રાષ્ટ્રપતિયા કીયા મંજુરીયાસ યો કાયદા બનાવણમ આયા હં. અન્ અત્યાચાર અટકાવણ એકદમ કડક જોગવાયા કરનમ્ આયા હં. ઇસ કાયદેમ્ જો મુખ્ય કહી શક એસીયા જોગવાયા નીચે દેવડે પ્રમાણ હં.

આદિવાસી અકુ (અનુસુચિત જનજાતિ) એસે કાયદે કીયા વ્યાખ્યામ્ (અનુસુચિત જાતિ) દલિત ક સાથી જોડાણમ્ આયે હં.

અનુસુચિત જાતિ ક અનુસુચિત જનજાતિ શબ્દકા કોઇ સ્પષ્ટ અર્થ કરનમ આવડા નાહી હં. પણ મ્હારે બંધારણાકે અનુચ્છેદ-૬૬ ખંડ-૨૪ ક પ્રમાણ અનુસુચિત અન્ ખંડ ૨૫ પ્રમાણ જનજાતિયાકા જો અર્થ કરનમ્ આવડા હં. બોહી અર્થ અ હોતા હં. મ્હારે બંધારણ કે મુતાબિક અનુચ્છેદ ૪૧ અન્ ૩૪૨ પ્રમાણ કિસકુ અનુસુચિત જાતિ ક જનજાતિ ગીણના બો રાષ્ટ્રપતિ કોઇ ભી રાજય અથવા સંઘ અન્ રાજય કીયા બાબતામ્ ઉસકે રાજય કે સાથી વિચાર ચર્ચા કરી કર રાજય પાતરી જાહેર નામે કા સૂચન કરી ઉસકુ ગીણી શકક. જબ કોઇ જ્ઞાતિ અનુસુચિત જાતિ ક અનુસુચિત જનજાતિ હ ક નહિ એસા સવાલ આવ તબ બંધારણા કે અનુચ્છેદ ૪૧ અન્ ૩૪૨ પ્રમાણ બહાર પાડોડે વટહુકમાં કુજ ધ્યાનીમ લેઇ શીકક.

ખાસ અદાલત અન્ ખાસ વકીલ :

ઇસ કાયદે કીયા કલમ ૧૪ અન્ ૧૫ પ્રમાણ રાજય સરકારા ન હાઇકોર્ટ કે મુખ્ય જજા (ચીફ જસ્ટીસ) ક સાથી વિચારણા કરી કર રાજયપત્રમ્ જાહેરનામા બહાર પાડ્યા ક દરેક જિલ્લે કીયા સેશન્સ કોર્ટકુ ખાસ અદાલત અન્ ખાસ વકીલા (પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર) તરીક પિછાણનમ્ આવંગડા.

ગુજરાત સરકારા કે વટહુકમા કે નંબર A.P.T.3390,G.K.O.3.H તારીખ ૩૧-૧-૯૦ ખાસ (પબ્લિક પ્રોસીકયુટર) વકીલ અન્ સેશન્સ કોર્ટ કુ ખાસ અદાલતા કા હુકમ કરતા જાહેર નામાં બહાર

પાડણમ્ આવડા હં. ઇસ કાયદે ક નીચ્ચ કે કામામ જલદી કાર્યવાહી કરન, ઇન ખાસ અદાલત કી અન્ ખાસ સરકારી વકીલ કુ નીમણમ આવતે હં.

દલિત-આદિવાસી અ પર હોણ વાળે આર્થિક, રાજકીય અન્ મિલકતા સંબધી ગુનેહ કુ અત્યાચાર ગીણ નમ્ આયા.

ઇસ કાયદેકી કલમ-૩ મુજબ સજાપાત્ર ગુનેહ કે પહેલે વિભાગામ્ ૧૫ પેટા કલમામ સામાન્ય અત્યાચાર કુ મિટાવણ મ આવડા હ અન્ એસે અત્યાચાર કલિય ૬ (છે) બરસ સ ઓછી નાહી અન્ ૫ (પાંચ) બરસ સુધી લંબાઇ શક ક. એસી યા કૈદી કી અન્ સાથી દંડા કી ભી જોગવાઇ મિટાવણમ આવડી હં. દૂસરે અત્યાચાર મ્ કેદા કી સજા મિટાવણ મ્ આવડી હં. ઇન દોઇ મ્ કેદા કે સજા કી જોગવાઇ કર નમ આવડી હં.

ઇસ રીતી એકદમ સખત કહી શક ક એસા કાયદા હોણ ક છતાં વાસ્તવામ્ ઉસકુ લાગૂ કરને કે છતાં ભી અત્યાચાર અટકે નાહી પણ વધે હ. ઇસ કાયદે કુ લાગુ કરનકે પહેલા જ ઇસકા વિરોધ કર ન મ્ આયા થીયા. છાપ મ્ ઇસકુ કાળા કાયદા ગીણાયા થીયા. ઉતર પ્રદેશામ્ હરિજન એક્ટ (કાયદા) રીતી ઇસ કાયદેકુ ઓળખતે હ. ખેડા જિલ્લેમ્ ઘણે સરપંચનુ ઉસકા વિરોધ કર્યા થીયા ઇસકે ઉપરાંત રાજસ્થાના મ્ ઇસ કાયદે કુ બંધારણા કે વિરુદધા કા ગીણના એસી એક અરજી કરન મ્ આવડી થી. દલીત-આદિવાસી અક ઉપર હોણ વાળે અત્યાચાર રોકણ ક અટકાવણ યો કાયદા સફળ હુઆ નાહી. યો સાચ્ચી બાત હ.

ભારતીય ફોજદારી કાયદેકે સિધ્ધાંતા અનુસાર ફોજદારી કેસ વ્યકિતયા સા મ્ નાહી પણ રાજય સરકારા સામ્ હોતા હ ઇસલીચ ઇસકા ભોગ બન ન વાળે વ્યકિતયા કે તરફા સ કોર્ટા મ રાજય સરકાર એટલ ક સરકારી વકીલ (ખાસ વકીલ) લડતા હ. રાજય સરકાર એક તટસ્થ હ એસા સાબિત હોતા હ પણ જાતિયા કી વ્યવસ્થા અન્ આર્થિક અસમાનતાસ ઘેરાવડે રાજયતંત્ર કુ તટસ્થ સંસ્થા માન્ત્રી લેણે કી જરૂર નાહી થી. અન્ સરકાર ખાલી કાયદા ઘડી કર અપણીયા જવાબદારીયા માંહી સ છીટકી જાય યોભી બરાબર લાગ ગ નાહી.

ભાંતુ સમાજા કા ગૌરવ-માનસિંગ છારા

રાજેશ ગુમાને

ગુજરાત સમાચાર ટેલિવિઝના મ પત્રકારા કિ નોકરીયા કા પહેલા દિન. એકઝીક્યુટીવ પ્રોડયુસરા સાથી મિટીંગ હુઇ અન્ પહેલે દિના કે સમાચાર, ન્યુઝ સ્ટોરી, સોફ્ટ સ્ટોરી, લ્યાવણ કુ કહ્યા ગયા. હું વિચારા મ્ પડી ગયા. કયા કર ! અચાનક મેરે મગજા મ આયા ક કયુ ન હુ મ્હારીયા મુશ્કેલીયા કું મતલબ ક મ્હારે છારે નગરા કે પ્રોબલ્મા પર કોઇ કવર સ્ટોરી બનાવ. મે સાહેબા સ બાત કરી ઉસકુ છારેનગરા કીયા મુશ્કેલી અ કુ સમજાયા અ ન ઉસકે ન્યુઝ એંગલ કહે. સાથી સાથી ઉસકુ મેં માનસિંગ છારે કિ ભી બાત કરી. એક ઇતને બહ્ે ચિત્રકાર અન્ ઇસ કોમા મ. સુણી કર ઉસકુ અશ્ચર્ય હુઆ અન્ તરતજ મકુ કહા ક ઇસ પર ૧૦ મિનીટા કી સ્ટોરી બનાવ. અપણ ઇસકુ સીટી કેબલ, યસ ચેનલ અન્ એ.ટી. એન ચેનલા પર દેખંગડે.

હુ એકદમ ખુશ ખુશ હોઇ ગયા. પહેલા દિન પહેલા કાર્યક્રમ, અન્ પહેલીબાર મ્હારે છારેનગરા કી બાત ટી.વી યા પર લોક દેખંગડે, સુણંગડે. મેં મેરી કેમરા ટીમ તૈયાર કરી. એક કેમરામેન, સાઉન્ડ રેકોર્ડીસ્ટ, બૂમ મેન, લાઇટ મેન વિગેર કુ લેઇ પહોંચી ગયે છારાનગર. ચોમાસે કી શરૂઆત, પાણી બરસોડા હોય તો છારેનગરામ ગંદકીયા ક્યા કહણા. મ્હારા સારા યુનિટ મોં બિગાડી રહા થીયા પણ કોઇ બોલ્યા નાહી. કાદવ, કીચ્ચે, દારૂ આ કે ઓસા કી બાસ ચાર બાજુ પાણીયા કે ખડ્ડે ભરોડે. મ્હારીયા ટીમા ન પેંટા કે પાયચે ચઢાયે અન્ ખવે પર બિટાકેમ કેમેરા લેઇ નિકળી પડે. લોક કે ઇન્ટરવ્યુ લીયે, ગટરા કે સીન લીયે, ઘરામ બડોડે પાણીયા કે સીન, ગંદકીયા કે સીન સબકુછ સૂટ કરી કીચ્ચેમ ભરોડે પાઁવ ધોઇ માનસિંગ છારે ક ઘર પહોંચી ગયે.

અપણે રોજ બરોજા કે કામ પરવારી આરામ કરી રહે માનસિંગભાઇ આ કુ મિલે. માનસિંગભાઇ મેરા સગ્ગા નાના (માઁવ કા સગ્ગા કાકા) મેં ઉસકુ સારી બાત કહી અન્ કહાઁ હું તે ર પર એક ફિચર સ્ટોરી બનાવણ માંગતા હં અન્ ઉસકુ ટી.વી. યા પર દેણી હં. સુણ ત સાથ એકદમ તૈયાર હોઇ ગયા. કૈમરા ગોઠવાઇ ગયા, લાઇટ ચાલુ કરી, વી. સી.આર રોલ હુઆ રેકોડીસ્ટા કા કયું મિલત જ પ્રશ્ન કર્યા. કયાં તો અપણે બપચના કે બારે કાંઇ ભતાવંગડા ? અપણીયા ગુજરાતી ભાષામ્ , ઉંડા વિચાર કરત્, ગહરાઇયા મ્ આંખી ડુબાઇ કર ઉન શરૂ કર્યા.

માનસિંગભાઇ : મેરા જન્મ સન ૧૯૩૧ મ સેટમેન્ટામ્ કાંટે કે તારીમ છારે કુટુંબામ હુઆ. મેરે બચપના કા નામ મંડાસીયા થીયા જો બાદા મ માનસિંગ પડ્યા. મેરે બાપા કા નામ લલ્લુ ઘાસી થીયા અ ન દો ભાઇ થીયે જિનકે નામ હં જવલા અ ન ગોરીયા. જન્મા સ જ હમકુ મ્હારે ચોરીયા કે સંસ્કાર મિલતે થીયે. અન્ જીવના મ્ જો પહેલા કામ મૈં કર્યા તો બો ચોરીયા કા થીયા. હુ ખાલી ૧૩ (તેરા) બરસા કા થીયા તબ મેરે માઁ,બાપા નુ ચોરીયામ જોતી દિયા અન્ ચોરી કરન ગયા ઓઠ પકડાઇ ગયા. ઇસ ગુનેહમ્ મકુ ચાર બરસા કી જેલ હોઇ ગઇ. મેરી નાહની ઉંમરથી જીદ મકુ ચીલરીમ્ ઘાલી દીયા. સરકાર ન ચેમ્બૂરા કીયા બોર્ડીગામ્ સુધરણ ખાતરી ઘલાઇ દિયા.

રાજેશ : નાના મ્હારે ભાંતુ બચ્ચે કા કામ જ ચોરી કરન કા થીયા. અ ન ઉસ જમાનેમ્ ઇતણે તક કહણમ આવતા હં ક જો ચોરી કરતા હોય ઉસીકુ ભાંતુ અપણી બેટ્ટી દેતે થીયે. તો એસે સમાજામ હોણ ક બાવજુદ એસે સંસ્કાર બચપનામ દેણે આવતે હોય એસે લોકમ્ રહીકર ચકુ ચિત્રકારીયા કા શોખ કીદા પૈદા હુઆ ? ચકુ ચિત્રકાર બનણે કી શિક્ષા કિતોડા સ મિલ્લી ?

માંનસિંગભાઇ : થોડીવાર ચૂપ રહી. કોઇ ગહરે વિચાર કરંતે હુઅ ઉન્ન કહઁ-હું જબ ચેમ્બુરા મ્ બોર્ડીંગા મ્ થીયા તબ મેરે જીવનામ્ એક બહ્ણ બદલાવ આયા અન્ મકુ એક નવા રસ્તા નવી રોશની દીખાઇ દી. મેર અંદર ચિત્ર પ્રત્યે એક અલગ જ લગાવ થીયા અન્ મકુ ચિત્ર દોરને કા શોખ હુઆ. મૈ તૂટીયા ફૂટીયા લાઇના કરી ચિત્ર દોરને કા શરૂ કર્યા અન્ બોર્ડીંગામ્ રહી ઇસ કા અભ્યાસ કર્યા. ચાર બરસ કી કૈદ કાટ્ટી હું અમદાવાદા મ્ આયા ઉસ વખત મેરી ઉંમર ૧૬-૧૭ બરસા કી હોંગડી. હમ શહેરા મ્ જાઇ ખાલ્લી તેલા કે ડબ્બે ઉઘરાવણે કા ધંધા શરૂ કર્યા. ચોરી કરણે કી મૈ ના પાડી દી. એકદીન ડબ્બે ઉઘરાઇ રહા થીયા ક મૈં એક ઘરા મ્ બહ્ણે બહ્ણે ચિત્ર દેખે. હું તો બે ચિત્ર દેખણ બેસી ગયા. પીછી જબ ભી હું ઉસ બાજુ જાતા તબ હું ઉસ ઘરામ્ જરૂર જાતા અન્ ઓઠ બનોડે ચિત્ર દેખતા રહતા અન્ ઉસકુ સમજણે કી કોશીશ કરતા. જિસ ઘરામ્ હુ ચિત્ર દેખણ બેસી જાતા બો ઘર એક ભારતાં કે બહોત બહ્ણે ચિત્રકાર રવિશંકર રાવળ કા થીયા. મિચકુ ઇદા જુને પાને કાપડે પહેરોડે, ડબ્બે ઉઘરાવણ વાળા યો છોરા; ધારી ધારી ચિત્ર કુ દેખી રહા હં; યો દેખી ઉસકુ ઘણી નવાઇ લાગ્ગી પણ ઉન ન કભી દેખણ કી ના નાહી પાડી. એકદિન ઉન્ન મકુ અપણ ઘોર બુલાયા ઉસ વખત બો અપણે વિદ્યર્થીઅ કુ ચિત્ર શીખાઇ રહા થીયા. મકુ બુલાઇ કર ઉન્ન પૂંછયા - ચિત્ર કા શોખ હં ? મૈં હા પાડી. મૈં ભી થોડે ઘણે ચિત્ર દોરેડે હં. ઉન્ન મકુ કહાં ક કાલ જબ તો એઠ આવ તો લેતા આયે. હું તો રાજી રાજી હોઇ ગયા અન્ દૂસર દિન મેરે ચિત્ર કી નોટ લેઇ પહોંચી ગયા. પૈસ્તીયામ્ જો ખાલ્લી કાગત યાં ચોપડી મિલ્લી જાતી ઉસીમ ચિત્ર દોરી લેતા. હું તો બો લેઇ કર પહોચી ગયા અન્ ઉસકુ મેરે ચિત્ર દિખાયે અન્ કહા ક ''મે ર ભી ચિત્ર દોર ન શિખણા હં''

રવિશંકર રાવળ ઘણા જ અસલ, લાગણીશીલ અને માયાળુ માણસ થીયા ઉન્ન મકુ અપણા શિષ્ય બનાઇ લીયા. રોજ હુ ઘરાસ ચાર માઇલ ચાલ્લી કર ચિત્રકારી શીખણ જાત્તા થીયા. મકુ પૂરી સૂરી ગુજરાતી ભી બોલણ નાહી આવતી. તૂટી ફૂટી ગુજરાતી બોલતા. ધીમ મ્, ધીમ મ્ મકુ ચિત્રકારીયા મ્ ફાવટ આવણ લાગી. મકુ જો સુઝતા બો ચિત્ર હું દોરી દેતા. મેરે ગુરુ આન મકુ કભી રોક્યા ટોક્યા નાહી. ઉન મેરે અંદરા કે વિચાર કુ, મેરીયા કલ્પના કુ, ખિલણે કા મોખા દિયા. બો કભી સાહેબા જુ વર્તન કરતા જ નાહી. એકદમ માં, બાપ જો લાગણી, હુફ દેતે એસી લાગણી અન્ હુફઓઠ મિલતી.

મેરે ચિત્ર દેખી ઉસકુ લાગ્યા ક ઇસકુ ઓર ભી નિખાર ના હોવ તો ઇસકુ કિસી બહ્ણિયા ચિત્ર કે નિશાળી મ્ ઘલાવણા જોઇ અ. ઉસ વખત બડોદે કીયા ''ફેકલ્ટી ઓફ ફાઇન આર્ટસ'' કોલેજા મ્ પ્રિન્સીપાલ માર્કંડ ભટ્ટ, ઉસ ક ઘોર ઘલાયા. ઓઠ હુ દો બરસ રહ્યા અન્ ચિત્રકારીયામ્ ડિપ્લોમાં મેળવ્યા.

૧૯૫૨મ્ હુ અમદાવાદા મ્ ઉલ્ટા આયા અન્ ઉસી બરસામ્ અમદાવાદામ્, ૧૯૫૩ નામ્ બમ્બઇયામ્ અને ૧૯૬૪ મ્ દિલ્હીયામ્ મેરે ચિત્ર કા પ્રદર્શન કર્યા. મકુ ૧૯૫૨ ના કે બરસામ્ સી.એન. વિધાલયા મ્ ચિત્ર કે શિક્ષક કા કિ નોકરી મિલી ગઇ.

(ઓર વધાર આવતે અંકામ્.....)

ગામીત જાતિયા કી પીછાણ

કૈકેશ ઘાસી

ગામીત જાતિયા કે પેદાશા કે બારેમ કોઇ ઠોસ, સાચ્ચી માહિતી મિલ ણ ઘણી જ મુશ્કેલ હં. ઉસકે પેદાશા કે બારેમ ઘણીયા જ બાતા જાણન મીલતીયા હં. ઈસીકીયા અમુક બાતા દંતકથા ઉપર આધારિત હં. તો અમુક બાતા ઈતિહાસા કે આધારિત હં. ઇન સારીયા બાતા કે ઉપરાસ હમ ખાલી ઇતણા જ કહી શકતે હ ક ગામીત આદિવાસી ભારતા કે જ મૂળ રહેવાસી હં. ઇન સારીયા બાતા પર હમ એક નજર કરી લેવ.

માનણમ આવતા હ ક આજકા સુરત જિલ્લા પહેલા લાટ પ્રદેશા કા એક ભાગ થીયા. યો પરદેશ મૌર્ય વંશા કે સમયા કે દરમ્યાન ઇ.સ. પૂર્વે ૩૧૯ સ ૨૦૦ સુધી ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય કે હુકુમતા કે તાબ્બેમ થીયા. મૌર્યવંશા કે બાદ કોણ સત્તા પર આયા ઉસકી માહિતી ક ડ હ. મૌર્ય વંશા કે અંતા કે ઘડિયામ નાસભાગ હોણે કે કારણાસ સપાઇ લશ્કરા માહીસ અલગ હોઇ ગયે અન્ ગામડમ જાઇ કર ઓઠ ગાર્વા કે ભાગોળામ્ 'તળેટીયામ' રહેણ લાગ્યે. ઇસ રીત સ જજો કોમ બસોડી હ ઉસકુ ''ગામતડા''નાવાસ પિછાણન લાગ્યે. પણ પીછીસ ઉનકું 'ગામીત' નાવાસ પિછાણન લાગ્ગે. યો આખ્ખી કોમ ઓઠ કે લોક ક સાથી અથવા તો દુસરીયા કોમા કે લોક સાથી મિલી જાણ ક બાદ ભી ઉનકી અટક 'ગામીત' જ ચાલુ રહી.

વાલોડ તાલુકે કે કલમકુઇ ગાઁવા કા આગેવાન કિશનસિંહ ગામીતી યા કે કહેંણ મુતાબિક અમુક ઇતિહાસકાર કહતે હં ક યો પ્રજા બિહારા માહીસ આઇકર બસોડી હ ઉનકે કહેંણે કે મુતાબિક ગિધોર-ગામતગાઁવ-ગિરડી-જસીકી-ગયા-બુદ્ધગયા-મધુપુર-વેગેર નાહન્ને ગાવા માહીસ અમુક લોક મોગલ યુગા કે દરમ્યાન ચોથ ઉઘરાવણે કા કામ કરતે થીયે. ઇસ ચોથ ઉઘરા વણ વાળેકું 'ગામીત' કહેણમ આવતા થીયા.

ગામીત જાતિયાં કા મૂળ વતન બિહાર માનણમ આવતા હં. ઇસકા દુસરા કારણ યો ભી હ ક ઓઠ જો લોગ રહેતે હં ઉનકે રીતિરીવાજ, માન્યતા, ઉનકે પહેરવેશ, ઉનેક દાગીને, અન્ ઉનકી ભાષા બિલકુલ એઠ કે 'ગામીત' લોક સ મીલતી ઝુલતી હ. ઓહકીયા બૈરી, ચુડી, કંદોરા, અન્ ઘોળે પત્થરા કે ''દરહાં'' પહેરતીયા હં. ઐસે જ દાગીને ગામીત ત કીયા બૈરી ભી પહેરતીયા હં.

શ્રી પી. જી. શાહ (ટ્રાઇબલ લાઇફ ઇન ગુજરાત પાનું ૧૮) 'ગામીત' શબ્દ સંસ્કૃત ભાષા કે ગ્રામ (ગામડું) ગ્રામ્ય,(ગામડાને લગતું) અન્ ગ્રામિક (આગેવાન કે પટેલ) ઇન તીન માહીસ ઉતરી આવડા લાગતા હં. ઉસકે કહેણ કે મુતાબિક 'ગામીત' શબ્દ ગામડેમ બસોડે, ગામડીયે જુ જ લાગતે લોક અથવાતો એક બઙ્ગીયાજાતી (ટ્રાઇબ) કે આગેવાન ક પટેલ કા મોભા ભોગવતે લોક કા ઇશારા કરતા હં.

ગામીત જાતિયા કા પટેલ શ્રી ગીમાભાઇ ગામીતીયા ક કહેણ કે મુતાબિક હમ સારે રાનીપર જ યાની કી આદિવાસી જ ગિણાવતે હં. હમ પેદાઇશી એઠી જ બસોડે હ. મ્હારે પૂર્વજ કહેતે થીયે ઉસ પ્રમાણ મ્હારે મૂળ પૂર્વજ 'ડાંગ' જિલ્લેમ સાલેર-મુલેર કિલ્લે માહીસ ફીરતે ફીરતે ઇસ બાજુ આયે અન્ એઠ ખેતી કરને કી જમીન મિલણસ એઠી જ બસ્સી ગયે. ઇસ બાતા ઉપરાસ એક બાત નોંધણે જેસી હ ક ડાંગ જિલ્લે માંહી જો ભીલ કે રાજે હં. બે ખુદ કુંભી ગામીત હ ઇદદા અપણી પીછાણ દેતે હં.

ગામીત લોક કે બારેમ જાણકાર નૃવંશશાસ્ત્રી ડૉ. બી. કે. રોય બર્મના ન યો અભિપ્રાય દીયા હં ક.

"They were originally Maratha and Manned Shivaji's navy. On the defeat of the Peshwas by the british and the consequent abolition of the Marathas navy. they took to fishing"

"બે હકીકતામ મરાઠે થીયે અન્ શિવાજીયા કે નૈકાદળામ કામ કરતે થીયે. અંગ્રેજનું પેશ્વાકુ હરાયે. પીછી નૌકાદળા કા નાશ કરનેમ આયા. ઉસક બાદ ઇનુ મછીયા પકડનેકા ધંધા શરૂ કર્યા."

અમુક બુદ્ધીશાળી માણસા કે કહેણે પ્રમાણ જબ આર્યનું સપ્તસિંધુ આ કે પ્રદેશામ આઇકર વસવાટ કર્યા ઉસ વકતામ ભારતા કે મૂળ વતની અનાર્ય ઇસ વિસ્તારામ રેહેતે થીયે. આર્ય અન્ અનાર્ય કે બીરચામ લડાઇ હોણસ આનાર્ય આર્ય સાથી લડાયામ જીતી સીકયે નાહી ઉસ વજસ અનાર્યકું જંગલામાહી વસવાટ કરણાપડ્યા. સમય બિતતાગયા આર્ય કે વસ્તીઆ માહી વધારા હોતા ગયા. અન્ બેં દક્ષિણ દિશા બાજુ અગગ વધણ લાગ્યે. અન્ અનાર્ય કા વિસ્તાર લેઇ લીયા.

આર્ય ગુજરાતા માહી ભી આયે હોંગડે જી અનાર્ય ઘણે જ ગીચ જંગલા માહી જાયકર બસણ લાગ્યે હોંગડે. ગુજરાતામ સુરત અન્ ડાંગ જિલ્લે કે પહાડી અન્ જંગલ વિસ્તાર માંહી અનાર્યનું વસવાટ શરૂ કર્યા હોંગડા. અન્ જીદા જીદા સમય બિતતા ગયા યો વિસ્તાર અનાર્ય કા મૂળ વતન બની ગયા હોંગડા. ઇદા ઇતિહાસા ઉપરાસ મ્હાર કું જાણન મિલતા હ ક 'ગામીત' લોક કા મૂળ વતન ભી ડુંગરાળ પ્રદેશ હોણ જોઇચ. ઇસ વિસ્તારા કે આદિવાસીયામ ભીલ, વસાવા, ચૌધરી, કોંકણા, નાઇકા, વારલી, વગેરે આદિવાસીયા કા સમાવેશ હોતા હં.

ડૉ. સિધ્ધરાજ સોલંકી ઉસકે "ગુજરાતા કે ગામીત" નાવા કે અહેવાલામ ભતાઇ રહા હં ક ગામીત ખુદ સૂર્યવંશી રાજપૂત જાતિયા કે વંશજ હોણકા માનતે હં. ઇધા ઇજ બે ખૈબરઘાટ અન્ બોલનઘાટા કે રસ્તે સ ભારતામાહી સ્થાળાંતર કરી કર આયે હોગડે અન્ મારવાડા કે વિસ્તારા માહી વસવાટ કર્યા હોંગડા ઐસી સાબિતી દેતા લોલ (હોળીયા કે પહેલા ગાવતે ગીત) ગામિત જાતિયા કીયાબુઢીયા બૈરી હોળીયા કે તહેવારા પર ગાવતીયા હં. યો લોલ (ગામીયા માહી "લોલા") નીચ્ચ દેવડાં હં.

દીહી ગયો માંડવે હોનાર તું
હીડો હીડો ઘડજે હોનાર તું

ઇસ લોલા માહી માળવા પ્રદેશાકા કા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોણ કે વજેસ બે માળવે માહી વસવાટ કરતે હોંગડે. સંજોગ અન્ જરૂરિયાતા કે કારણાસ ઇનું ઓંઠ સ ભી સ્થળાંતર કર્યો હોંગડા. અન્ એક સમયામ ઇનુ અમદાવાદાકે આસપાસા કે વિસ્તાકામાહી પણ અમુક સમયાલીય વસવાટ કર્યા હોંગડા. જો નીચ્ચ પ્રમાણ ગવાવતે ગીત્તા દ્વારા અનુમાન કરી સીકક.

અમદાવાદમાય કાય કાય લાહુંવા,
અમદાવાદમાંય લોલ,
અમદાવાદમાંય આડલો વારી લાહુંવા
અમદાવાદમાય લોલ.

ઇસ લોલા કે શબ્દ કે ઉપરાસ ઇદદા લાગતા હ ક બે અમદાવાદા કે બજારામ બ્યા હક હોળીયા કે તહેવારા કે પ્રસંગ માહી કાપડે; દાગીને અન્ દુસરીયા જરૂરિયાતા કીયા વસ્તુઆ ખરીદણ ક લીય આવતે હોંગડે. સમય બિતત-બિતત બે ઓઠસ ભી સ્થાળાંતર કરી પાવાગઢા કે આજુબાજુ આઇકર બસે હોંગડે. ઇદા માણન મ આવતા હ ક ઇનકે સ્થળાંતર કરનેકે ગેલ્લા પીંઢારે, અન્ મુસ્લમાન સલ્તનતા કે ત્રાસાસ બચણ ક લીય ઘડી-ઘડી અપણા ઠીકાણા બદલતે હોંગડે. છેલ્લ ચાંપાનેર નગરા ઉપર મોહંમદ બેગડેન હુમલા કરી પાવાગઢા કા નાશ કર્યા. ઇસલીય અપણા અસ્તીત્વ જાળવી રાખણ કલીય યો સ્થળ ભી છોડણ કી ફરજ પડી. ઉસ પરીણામા કે વજેસ ડરી ગવડે યે 'ગામીત લોક' દક્ષીણા બાજુ નસ્સે. અન્ ઉનકે

મ્હાલીયા અમુક ટોળીયા રાજપીપળા, અન્ સાગબારાકે જંગલ માહી જાયકર બસ્સી ગયે. બે પીછીસ 'વસાવા' કહેવાણ લાગ્યે. જબ ક અમુક ટોળીયનું ગાંવ બસાયે અન્ ઓઠ રહેણ લાગ્યે. યે લોક 'ગામીતો' તરીકે ઓળખાવણ લાગ્યે. રાજપૂત કે પ્રતિ મુસ્લિમ સલ્તનતા કુ ઘણા રોષ હોણ કે કારણ ગાંવ બસાઇ કર રહેણ વાળે લોક, ગેહ્વાસ 'ગામીતીયા' તરીક ઓળખાયે અન્ ઉનકા પહેરવેશ, ભાષા અન્ ઉનકે સારે જીવનાકી રીત બદલી કર એક પછાત જાતીયા કે લોક હોવ ઇસ પ્રમાણે કી વેશભૂષા, ભાષા, સંસ્કૃતિ વગેરે જીવના કે એક ભાગ્ગા તરીક ઉનકા સ્વીકાર કર્યા અન્ લંબે સમયા તક ઇસ રીતી કે જીવન પદ્ધતિયા કે કારણા સ બે પછાત ક આદિવાસી જાતિયા કે મુતાબીક રહે.

નોંધ :

''આદિવાસી સંસ્કૃતિ અન્ પરીવર્તન '' મહેતા શ્રીમતી રેખાબેન ૧૯૮૯ ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ ૩૮૦૦૧૪ ઇસ ચોપડીયામા માહીસ અલગ-અલગ મુદ્દે લેવડે હ.

પ્રવૃત્તિ-અહેવાલ

રાજેશ ગુમાને અને અનંત રાઠોડ

પહેલી જુલાઇયા ક દિન અમદાવાદા કે છારાનગરામ્ એક લાયબ્રેરી ખોલણમ આઈ. એન. ટી/ ડી. એન. ટી. એકશન ગૃપ દ્વારા ચાલુ કરનમ્ આવડી ઈસ લાયબ્રેરી યા કા નામ પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર માનસિંગ છારે ક સાથી જોડણમ આયા. ઇ.સ. લાયબ્રેરી કા ઉદઘાટન પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી ભૂપેન ખખ્ખરા ન કર્યા. ઇસ પ્રસંગા પર મુખ્ય મહેમાના રીતી જાણીતા ડાયરેકટર શ્રી કુમાર સહાની હાજર રહ્યા થીયા. ઇસ ક ઉપરાંત ઇસ પ્રસંગાપર દૂસરે સન્માનનીય વ્યક્તિ સર્વ શ્રી. ડૉ. ગણેશ દેવી, શ્રી સુવર્ણલતાબેન, શ્રી રમાબેન વોરા, ડૉ. સુરેખા દેવી, શ્રી નીમી વગેર હાજર થીયે.

ઇસ પ્રસંગા પર શ્રી રતન કાડે કરાન કાર્યક્રમા કા સંચાલન કર્યા. આવડે મહેમાન કા ફૂલ્લસ સ્વાગત કર્યા અન્ સ્વ. માનસીંગ છારે કા ટુકાણામ પરિચય દિયા. રતનભાઇ કાડેકરાન ઇસ અવસરા પર ઇસ લાયબ્રેરીયા કે બારેમ બોલત હુ અ કહૉ ક યૉ લાયબ્રેરી જો પહેલી બાર શરૂ કરન આઇ હં ઉસ ક ગેલ્લા ડૉ. દેવી યા કા બહોત બઙ્ઙા હાથ હં. ઉ ન હમકુ લાયબ્રેરી ચાલુ કરન પ્રોત્સાહિત કરે અન્ આપણે તરફાસ ૧૫૦૦૦/- પંદરા હજાર રપીયે કિયા ચોપડિયા કા દાન કર્યા. ઇસક સાથ સાથ મ્હારે વકીલ નું ભી અન્ દુસરે અગ્રગણ્ય લોકનું ઇસમ હમકુ આર્થિક મદદ દીહં. હમુ ૧૦૦ વિદ્યાર્થી અકુ વાર્ષિક ૧૦૦ રપીયે લેઇ કર મેમબર બનાયે. ઇદ્ધા હમુ લાયબ્રેરી ચાલુ કર ન, ચોપડીયા ખાતીર ભંડોળ ઉભી કર્યા. પણ સવાલ લાયબ્રેરી શરૂ કરનેકા આયા તબ શ્રી નંદલાલ બજરંગેન ક્ષણભરા કા વિચાર કરે બીના એક અમૂલ્ય દાન; આપણી દુકાન દી, જિસ મ આજ લાયબ્રેરીયા કા ઉદ્‌ઘાટન કરનમ આયા.

લાયબ્રેરીયા કે ઉદ્‌ઘાટન પ્રસંગા પર મ્હારે ભાંતુ સમાજ કે પંચ, વકીલ, વિદ્યાર્થી, વિદ્યાર્થીનીયા, બેરી અન્ અન્ય મહાનુભવ બઙ્ઙી સંખ્યામ્ હાજર રહ થીયે. ઉન સારે મહેમાન ક સામ્મ એક શેરી નાટક ''હાય રે સપાઇ'' ભજવણમ્ આયા. યો નાટક ભાંતુ ભાષામ્ ભજવાયા જિસકા ડાયરેકશન અન્ લેખન શ્રી રાજેશ ગુમાને ન કર્યા થીયા. અન્ જિસકે કલાકાર શ્રી કૈકેશ ઘાસી, જોશીલા ગુમાને, શ્રીચંદ્રકાન્ત ગુમાને, તુલસીદાસ ગુમાને અન્ શ્રી કૃષ્ણકાંત તમાયચે થીયે. ઇસ લાયબ્રેરી યા કે સંચાલનાકા મુખ્ય કામ શ્રી લક્ષ્મીબેન તમાયચેન સંભાળ્યા હં અન્ ઇસકે વ્યવસ્થાપનામ્ શ્રી દક્ષિણ બજરંગે, શ્રી રોક્ષી ગાગડકેર, શ્રી સંજય ઘમંડે અન્ ઉનકે સાથી મિત્ર નું સંભાળ્યા હં.

તારીખ ૧૨/૭/૯૮ કે દિન નરોડે કે ભિક્ષુક ગૃહ જો પહેલા સેટલમેન્ટ થીયા ઓઠ ભાષા સંશોધન પ્રકાશન કેન્દ્ર કે સહયોગા સ છારાનગર અન્ ડીનોટીફાઇડ લાયબ્રેરીયા દ્વારા એક સાહિત્ય મિલન, કાર્યક્રમ્ કા આયોજન કરનમ્ આયા. ઇસ કાર્યક્રમામ્ મુખ્યહેમાના કે રૂપામ્ સારે ભારતા કી અન્ વિશ્વ પ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખિકા શ્રી મહાશ્વેતા દેવી હાજર રહી થી. ઇસક સાથ દુસરે પ્રસિદ્ધ લેખક, ડૉ. ભરત નાયક, શ્રીમતી ગીતા નાયક, ચિત્રકાર શ્રી ભૂપેન ખખ્ખર, પ્રો. કાનજી પટેલ, ડૉ. જી. એન. દેવી, શ્રી ગૌરાંગ જાની, ફાધર ફ્રાંસીસ, રમાબેન વોરા, બટુકભાઇ વોરા, ડૉ. ભગવાનદાસ પટેલ, હાસ્ય લેખક શ્રી બકુલભાઇ ત્રિપાઠી, નયામાર્ગા કા તંત્રી ઇન્દુકુમાર જાની, સુવર્ણાબેન વગેરે હાજર રહે થીયે. મ્હારે ભાંતુ સમાજા કે

અગ્રગણ્ય પંચ, વકીલ, વિદ્યાર્થી, બેરી વગેર ભી હાજર રહે થીયે.

ઇસ પ્રસંગા પર અનેક સાહિત્યકારનું આપણે સાહિત્ય કા વાંચન કર્યા અન્ ઉસકુ વિસ્તારસ સમજાયા. ડૉ. ગણેશ દેવીયાન અપણે પ્રાસંગીક પ્રવચનામ્ સેટલમેન્ટા કી બાત કરી અન્ મ્હારે ઇતિહાસ કે બારેમ્ ભી ઉલ્લેખ કર્યા. ઇસ કાર્યક્રમા ક છેલ્લ શ્રી મહાશ્વેતા દેવી અપણા વ્યક્તવ્ય દેણ ઉભી હુઇ. ઉન્ન અપણીયા બંગાળી હિન્દી ભાષામ્ એક પ્રેરક અ ન જોશીલા વકતવ્ય દિયા જીસમ્ ઉન્ન કહાઁ ''છારે કોઇ જન્માસ ગુનેગાર નાહી થીયે પણ પરિસ્થિતીયા કે કારણાસ યે ગુનેગાર બન્ને હ. યો સમાજ ભી દૂસરે સમાજા જેશા જ હં. ક્યાં કિસી છારેન બોમ્બા સ બિલ્ડીંગા ઉડાયા હં, ક્યાં કીસી છારેન રેપ કર્યા હં, ક્યાં કિસી છારે ન ચારા કૌભાંડ, બોફોર્સ કૌભાંડ કરે હં, ક્યાં કિસી છારે ન લાખો કે ગોટાળે કરે હં, ક્યાં કોઇ ભ્રષ્ટાચાર કર્યા હં ? નાહી એસા કોઇ ભી કામ મેરે છાર નુ, આદિવાસી અનુ ડિનોટીફાઇડ લોક નુ નાહી કર્યા હં. બે કોઇ ''જન્મજાત ગુનેગાર'' નાહી થીયે. ઉનું કભી તંદૂર કાંડ નાહી કર્યા, ઉનુ કભી કિસી બેરી કુ જાના સ મારી નાહી હ !

ઉન્ન સામાજિક સંસ્થા કુ, સરકારા કુ, અન્ મ્હારે ભાંતુ સ અપિલ કરી હં ક મ્હારે માથે પર જો ''ચોર કોમા'' કી કાળી ટીલ્લી લાગોડી હ ઉસકુ મિટાવણ હં. અ ન ઇસ ક લીય ભાંતુ બચ્ચે કુ પહેલા આગ ગ આવણા પડંગડા. બંગાળા કે એક આદિવાસીયા કુ જેલીમ જાની સ મારી ગેર્યા ઉસક લીય બંગાળ સરકારા સામ્મ લડી અન્ વિજય મેળવ્યા. ઇસ ઘટનાકા ભી ઉન્ન ઉલ્લેખ કર્યા. ઉસકે ઉસ વ્યકતવ્ય સ, એક લેખીકા; સાહિત્યકાર હોણ ક બાવજુદ એક વિરાંગના, જો આદિવાસીય કે હક્કા કલીય લડણેવાળી; કી છબ્બી દિખાઇ દેઇ રહી થી. ઉસકે ભાષણામ્ સાહિત્યકી જરા ભી છાંટ નાહી થી પણ અપણે મનનીય અન્ પ્રેરક વકતવ્યમ્ ઉન્ન સાહિત્ય કા જો કામ હં - ''સમાજ સુધાર'' ''સમાજા કુ બદલને કા'' બો સ્પષ્ટ દીખાઇ દેઇ રહા થીયા.

ઇસ કાર્યક્રમા કે સાથી છારા સમાજા કે યુવાનનું શેરી નાટકા કા આયોજન ભી કર્યા થીયા. પહેલા નાટક ''હાય રે સપાઇ'' અન્ દૂસરા ''યો ક્યા હોઇ રહા હં'' કા મંચન કર્યા. ઇસ દૂસરે નાટકા કા લેખન અન્ દિગ્દર્શન શ્રી દક્ષિણ બજરંગે ન કર્યા થીયા. અન્ ઇસકે કલાકાર શ્રી રાજેશ ભોગેકર, સંજય ઘમંડે, લક્ષ્મી તમાયચે. વિશાલ પાનવેકર અન્ અજય ઇન્દ્રેકર ; થીયે.

ઇસ કાર્યક્રમા કુ ઘણી જ સફળતા મિલી અન્ ઇસકી નોંધ દૂરદર્શન, ધ ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીયા, ગુજરાત સમાચાર વગેર અખબાર કું લેણી પડી. ઇસ કાર્યક્રમા કા આયોજન અન્ સંચાલન છારાનગરા કે યુવાનુ નુ અન્ શ્રી રતન કોડેકરાના કર્યા થીયા. ઇસ કાર્યક્રમા કી આભાર વિધી એડવોકેટ શ્રી હિમ્મતલાલ રાઠોડા ન કરી ઇસકા સમાપન કર્યા.

આદિવાસી બોલીઓનું **ઢોલ** સામયિક ભાષા કેન્દ્ર તરફથી પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. ભાંતુ, પંચમહાલી ભિલી, કુંકણા ડાંગી, રાઠવી, દેહવાલી, પાવરીભિલી, અહિરાણી અને ડુંગરી ભિલી એવી આઠ બોલીઓમાં **ઢોલ** પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે; અને વધુ ને વધુ બોલીઓને આવરી લેવાનો અમારો વિચાર છે. **ઢોલ**ની આ આવૃત્તિના તંત્રી છે **શ્રી. રાજેશ ગુમાને** જે રંગભૂમિ અને જનસંપર્ક માધ્યમોના ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલા છે.

પ્રકાશન
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર, વડોદરા
મુદ્રણ
મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી પ્રેસ, વડોદરા

ISSN : 0971 9156... 97